

A

ROMÁN KÉRDÉS

ÉS A

MAGYAR NEMZETISÉGI POLITIKA

ÍRTA

TIBÁD ANTAL.

BUDAPEST,

GRILL KÁROLY CS. ÉS KIR. UDV. KÖNYVKERESKEDÉSE.

1894.

ELSŐ RÉSZ.

A román kérdés.

I.

Bevezetés.

Alig ismerek egy másik kérdést, mely felől nemcsak pro és contra, de magukban az egyes táborok kebelében is zavarosabb és eltérőbb nézetek uralkodnának, mint az úgynevezett »magyar-román« kérdés felől uralkodnak.

Hogy a véleményeknek ezen megoszlása már önmagában tetemesen nehezíti az ügy valódi állásának kiderítését, azt, úgy hiszem, nem szükséges bővebben bizonyítgatnom.

Sajnos azonban, hogy az események eddigi folyamában más jelenségek is merültek fel, melyek csak arra alkalmasak, hogy az igazság megismerését még inkább akadályozzák és megnehezítsék.

Ezek közé tartozik mindenekelőtt, hogy a szemben álló nézetek és vélemények körül már is annyi föld- és népirati, történeti, statistikai és politikai falzum halmozódott össze, hogy még a legfigyelmesebb észlelő is csak a kellő gondosság kifejtése mellett óvhatja meg magát attól, hogy a lépten-nyomon elő-

álló tény, adat és történet-gyártás, ferdítés, hamisítás és letagadás, a jogosulatlan önnagyozolás, az ellenfélnek, intézményeinek és embereinek indokolatlan ki-sebbitése és ócsárlása, s az ezekre alapított helytelen jogi és politikai következtetések labirintusában hamis ösvényre ne tévedjen.

Csak fokozza az innen eredő nehézségek számát és súlyát, hogy a fanatikus buzgalommal összehordott bizonyítási anyagnak egy igen jelentékeny része közvetlenül legalább, nem is vonatkozik magára a tárgyra.

De nagy mértékben hátráltatja a helyzet tisztázásának lehetőségét a helytelen harczmodor is; mert ezen kérdés tárgyalásának eddigi folyamában nem annyira a higgadság és komoly méltóság férfias szava, mint inkább a szemrehányás, rekrimináció, hazugság, denuncziáció, rágalom és gyűlölet-sugallta szenvedélyesség igéi jutottak túlsúlyra.

Önként következik ezekből, hogy ha a román kérdést a sikerre törekvés céljának szem előtt tartásával akarjuk tovább bonczolgatni, mindenekelőtt arra kell törekednünk, hogy a jövőbeli vitatkozásokból kölcsönösen kiküszöböltessék az ingerültség ideges hang-skálája s hogy az eddigi vita-anyag azon része, mely a kérdés érdemének eldöntésére befolyással amúgy sem lehet, az ezutáni tárgyalások körén kívül hagyatva, hallgatással mellőztessék.

Ezen két feltétel szem előtt tartásával, azt hiszem, sikerülni fog minden irányban és részben helyreállítani a valódi tényállást; melyből aztán egész biztossággal levonhatjuk a megfelelő logikai, jogi és

politikai konsekvenciákat, mi is tisztelt ellenfeleink is – ki-ki a maga legjobb tudása és meggyőződése szerint.

Az előrebocsátottak után csak azt akarom kinyilvánítani még, hogy részemről a kérdést tárgyazó fejtegetéseimben mindig szigorúan a körülírt határok között akarok és fogok mozogni, – akár találjon követésre eljárásom mások részéről, akár ne.

Ezen elhatározásom azonban teljességgel nem zárja ki, hogy a felfogásom szerinti igazságnak a tőlem kitelhető legerőteljesebb formában adjak kifejezést még olt és akkor is, a hol és a mikor az egyes körökre vagy egyénekre érzékenyebb behatást gyakorolhatna.

II.

A román kérdés keletkezése.

A nemzetiségi eszme államalkotó ereje – a mint tudjuk – az észak-amerikai szabadság-háborúnak és az ezt nyomban követett 1789-iki francia forradalomnak egész Európára kiterjedt általános hatásában gyökerezik.

Ide vezethető vissza tulajdonképpen a magyarországi szláv és román nemzetiségi kérdések keletkezése, sőt bizonyos értelemben magának a magyar fajnak igazi nemzeti öntudatra ébredése is.

A szláv nemzetiségi kérdés megalakulására – mint »25 év Magyarország történetéből« című művében Horváth Mihály körülményesen elbeszéli – az ismeretes orosz propaganda titkos működése készítette elő a talajt a század első évtizedeiben. Maga a mozgalom

azonban tulajdonképen csak 1832-ben jutott nyílt kifejezésre, midőn Kollár és Gáj irodalmi munkáikban a déli szlávoknak (esetleg orosz protektorátus alatt) egy külön államtestben való összeolvadását proklamálták.

Tagadhatatlanul jelentékeny befolyást gyakorolt a szláv-kérdés fejlődésére azon visszahatás is, melyet a magyar nyelvnek – a holt latin helyébe – államnyelvvé tételére irányuló országos mozgalmak s az ezek folytán keletkezett 1836: III., 1840: VI. és 1844: II. törvénycikkek keltettek fel a szláv nemzetiségek kebelében.

A legnagyobb lendületet azonban minden bizonynyal az a kézalatti támogatás kölcsönözte az új irányzatoknak, melyben azokat a bécsi kormány részesítette azon célból, hogy bennök ellensúlyokat létesítsen és találjon a köreit zavaró magyar önállósági és szabadság utáni törekvések ellen.

A nemzet intéző férfiai hosszú ideig nem fordítottak kellő gondot és figyelmet a szláv mozgalmakra s ezért ellensúlyozásukra, kivált az első időkben, édeskeveset is tettek. Legtöbben közülök azon meggyőződést táplálták, hogy Magyarország állami életének széles demokratikus alapokra fektetése elegendő ír lesz a baj gyökeres gyógyítására, – következőleg, hogy a törvények által biztosítandó jogi és politikai egyenlőség s a minden irányban kiterjesztendő közös szabadság teljesen ki fogja egyenlíteni a nemzetiségi különbségeket s ellenszenveket.

Az 1848-iki események csakhamar bebizonyították, hogy vezérembereink mennyire félre ismerték a kérdés lényegét s hogy milyen alaptalan volt a sza-

badság és egyenlőség kiengesztelő és egyesítő hatására épített rózsás feltevésük.

Még jóformán közhírré sem lettek a pozsonyi nagy átalakulás eseményei az országban, midőn a zágrábi úgynevezett nemzeti gyűlés – a bécsi kormánynak napról-napra világosabbá való támogatása mellett – márczius hó 25-én a nyílt pártütés terére lépett a magyar korona integritásával és alkotmányával szemben, s bizonyos irányban és mértékig ennek példáját követte az ápril hó elején az országgyűléshez menesztett újvidéki szerb küldöttség is.

A mi ezután következett, az úgy hiszem, élénk emlékezetében van még mindnyájunknak. ... A haza polgárai által kölcsönösen kiontott polgárvér és tizenkét évi szolgaság, mely ugyanazon láncz gyűrűjében egyesítette mindazokat a kiket az egyenlőség és közös szabadság érzetei nem voltak elég erősek összehozni és egyetértésben tartani egymással.

Szükségesnek találtam ezeket előrebocsátani azért, mert meggyőződésem szerint a szláv nemzetiségi mozgalmak azon tényezők sorába tartoznak, melyek a román kérdés teljes kifejlődésére lényeges befolyást gyakoroltak.

Áttérve ezek után magára a román kérdésre, ismételnem kell mindenekelőtt, hogy ennek eredete is azon közös forrásra vezethető vissza, melyből a nemzetiségi törekvések általánosságban kiindultak és napjainkban is kiindulnak.

A román nemzeti öntudat ébredése voltaképen korábbi keletű ugyan, mint a szláv nemzetiségű ön-

tudaté; fejlődése azonban a kedvezőtlenebb körülmények miatt s különösen külső támasztékok hiányában sokkal lassúbb tempóban haladott előre, mint ez utóbbié. Elannyira, hogy annak első határozott és nyílt kifejezése voltaképpen csak 1848-ban következett be.

A román kérdés alakulásának fokozatos előhaldá sara a faji és nyelvbeli egység érzetén kívül az első időkben a sok százados jobbágyi állapot keserűségei és szenvedései, később a magyar nyelv állami nyelvvé emelése által a románok kebelében is felkeltett visszatetszés, a bécsi kormány már említett ravasz fondorkodásai, az 1848-ban támadt általános európai áramlat és a szláv propagandák látszólagos eredményei gyakorolták a döntő befolyást.

Újabb időben sikerült a román mozgalom vezetőinek a szomszédos Romániában kívül fekvő támpontokat is szerezni az ügy gyámolítására; legújabbán pedig egymást érik a kísérletek, hogy a távolabbi Európa rokon (?) államaiban is érdekeltség ébresztessék a magyarországi románok ügye iránt.

Meg kell jegyezni még, hogy a szláv kérdés és a román kérdés között, eltekintve az előrebocsátottakban megjelölt közös vonatkozásoktól, csak annyiban létezik összefüggés, mennyiben mindakét irányzat legközelebbi célját a magyar nemzeti állam lerombolása képezi.

Ezen a vonalon túl nemcsak hogy elválnak, de a dolog természeténél fogva egyenesen szembe kerülnek egymással a ma még párhuzamosan működő irányzatok.

III.

A román kérdés fejlődése és alakzatai.

Sok könyvet, iratot és röpiratot olvastam s más úton-módon is igyekeztem tiszta felvilágosítást szerezni magamnak a román kérdés mibenlétéről; eddigelé azonban még nem sikerült oly adatokra találnom, melyeknek segítségével egész pontossággal és határozottsággal megállapítható lenne, hogy mit akarnak hát tulajdonképpen a magyarországi románok?

Ily helyzetben alig tehetek egyebet, minthogy sorra vegyem az ellenoldalról esetről-esetre nyilvánosságra juttatott programszerű nyilatkozatokat, s ezeknek megvizsgálása és összevetése útján rajzoljam meg a valószínű képet az ügynek mai állásáról.

Időrend szerint az első helyet foglalja el azok között az 1848. május 15-én Balásfalván tartott »román nemzeti gyűlésnek« 16 pontra terjedő határozata.

Mielőtt ezen határozat tüzetesebb ismertetéséhez fognék, közbevetőleg meg kell jegyeznem, hogy román körökben korábbi mozgalmakról is tesznek említést mint olyanokról, melyek a román nemzetiség politikai érvényesülésére irányultak volna. Mint ilyenek állítatnak oda a többek között különösen az 1784-iki pórlázadás és az 1791-ben az akkori uralkodóhoz benyújtott panaszos kérvények.

Szemben ezen felfogással a tárgyilagossággal abban áll, hogy az 1784-iki felkelés lényegében nem egyéb a jobbágysági állapotból kifolyólag, az »urak« ellen

irányult agrár-socialistikus erupezióvál, milyen Romániában kisebb mértékben újabb időben is fordult elő. Az 1791-iki kérvényekben pedig – az országos törvényekbe is átment gyalázkodó kifejezések kiküszöbölésén, a polgári és vallási egyenlőségen, az arányos hivatalviselésen és a román többséggel bíró törvényhatóságoknak román elnevezésén kívül, a román nemzetnek 1437 előtt állítólag fennállott politikai és polgári helyzetére és jogaira is történik ugyan utalás: ezen utalás azonban oly odavetőleg és határozatlan alakban van formulázva, melyben az a román nemzetiségi eszme öntudatos megnyilatkozásának csakugyan nem tekinthető. Annál kevésbbé, mert az a sokat hánytorgatott mohácsi vész előtti jogi és politikai állapot különben is oly ingatag alapokon nyugszik, hogy még maga a románok döntő befolyásával, de mindenesetre a magyarok részvétele nélkül alkotott 1863. évi úgynevezett nagyszzebeni országgyűlési törvényczikk (?) sem a *román nemzet »régi jogi helyzetének visszaállításáról«*, hanem egyszerűen *»nemzeti és vallási egyenjogúságnak keresztülviteléről«* intézkedik.

Nem szenvedhet kétséget tehát, hogy a román nemzetiségi követelések igazában először csakugyan a balásfalvi »szabadság mezőn« jutottak nyílt kifejezésre, s hogy a május 15-iki határozat megalkotására a már említett előzményektől és a márczius 15-iki budapesti eseményektől eltekintve, a bécsi kormány titokzatos konkolyhintési mániája s a már előbb lejátódott zágrábi és újvidéki szláv mozgalmak szolgáltatták az elhatározó impulzust.

A mi magát a határozatot illeti, ennek 3-14. pontjai a kiváltságok, a jobbágyság és a tized eltörlesztését, az állatok után szedett adó és a bányatarozás megszüntetését, az ipar és kereskedelmi szabadság, a szólás és sajtó-szabadság, a személyes szabadság, a gyülekezési jog, az esküdtzéki eljárás és a közteherviselés kimondását, a nemzetőrség szervezését nemzetbeli tiszték vezetése alatt, vegyes birtokhatár-kijárá bizottság alakítását s a nemzet egyházi és iskolai szükségleteinek az állami pénztárból való fedezését tárgyazzák ... Tehát egytől egyig olyan dolgokra vonatkoznak, melyek a fenforgó kérdéssel közvetlen összeköttetésben nem állanak, s – ami igazán gyanús világításba helyezi a gyűlés vezetőinek jóhiszeműségét – azoknak jelentékeny része 1848. május 18-án már különben is a kifejezett kívánatoknak megfelelően meg volt oldva a magyar törvényhozásban.

Egészen más tekintet alá esnek a határozatnak 1., 2., 15. és 16. pontjai.

A határozat 1. pontja alatt a román nemzet politikai függetlensége, 2. pontja alatt a román egyház szabadsága felekezeti különbség nélkül, 15. pontja alatt az igazság, szabadság, egyenlőség és testvériség alapjaira építendő új erdélyi alkotmány létesítése, 16. pontja alatt pedig az Erdélynek Magyarországgal való egyesítése ellen irányuló tiltakozás vannak felsorolva és körülírva, – mint *már valóban és kétségtelenül* – »román nemzetiségi« követelések.

Az igényelt politikai függetlenség attribútumait az 1. pont tanúsítása szerint a román nemzeti létezés (?), létszám arányos képviselő az országgyűlésen, a köz-

igazgatásban és az összes közhivatalokban, korlátlan nyelvhasználat a törvényhozásban és a végrehajtásban s egy évenként tartandó egyetemes nemzeti gyűlés alkották volna.

Az a kérdés tehát: mit jelentenek mindezek a maguk együttes értelmében, különösen ha a burkoltabb kifejezéseket is kiállítjuk a nyílt világosság napfényére?

Az én nézetem szerint nem egyebet és nem kevesebbet, mint oly területi vagyis inkább szigorúan faji alkotmány (autonómia) létrehozatalát, mely a bázisául fektetett tényezőknek, – a fejszámnak és egyenlőségnek segítségével a legrövidebb idő alatt politikai túlsúlyra juttatta, uralkodóvá tette volna a román nemzetiséget Erdélyben.

Mit akartak tehát a románok 1848-ban?

Felelet: *román nemzeti államot csinálni Erdélyből a Magyarországgal 1848-ig fennállott personál-uniónak érintetlenül hagyásával.*

A közelebbi nyugpontot a kérdés történetében az 1849. február 25-iki olmücsi petíció képezi.

Ezen kérvényben, mely Ausztria és Magyarország románjai nevében, tehát az erdélyi románok nevében is a bálás falvi pronunziamento után nem egészen egy évvel nyújtatott be a fejedelemhez, a román kérdés egészen új alakot öltve és korához képest túlságosan megizmosodva jelenik meg előttünk, – leginkább bizonyára azért, mert a magyar ügynek időközben az az orosz invázió folytán beállott rosszabbra fordulása tetemesen megnövelte a román vezetők reményét s ezzel együtt követeléseit is.

Az olmücsi kérvényben már azt kívánják a románok, hogy Ausztria és Magyarország összes románjai osztrák jogar alatt egy különálló nemzettestben egyesítesenek, s ezen test mint az őszállam egyik kiegészítő része illesztessék be a monarchiába. Az ilyen módon alakulandó s úgy politikai mint egyházi ügyeire nézve önálló új román nemzet a saját szervező gyűlése útján választotta volna az ő Felsege által meghatározott »nemzetfőt«, egy nemzeti közgazgatási tanácsot »román tanács« cím alatt, s egy a nemzetfőhöz hasonlóan ő Felsege által megállapított »egyházfőt«, kinek a többi püspökök alárendelve lettek volna. Ugyancsak a kongresszus lett volna hivatva szervezni a községi és kerületi közigazgatást, az iskolaügyet és a szükséges képzőintézetek felállításának ügyét. A román alkotmány kiegészítésére voltak hivatva még: a nemzeti nyelv használatának behozatala a románokat illető minden dologban, évenkénti egyetemes nemzeti, gyűlés tartása a nemzet érdekeinek időszerű megbeszélésére, lélekszám arányos képviselőbiztosítás a az osztrák birodalmi tanácsban, és végre egy nemzeti közeg alkalmazása (tárca nélküli román miniszter?) az osztrák birodalmi minisztérium mellett a nemzeti érdekek képviselőtére.

Ezekből könnyen megítélhető, hogy hová változtak a román vélemények nem egészen tíz hónap lefolyása alatt.

Az egykori jó barátok egy szép napon egyszerre ott hagyták az »autonom Erdélyt« a Magyarországgal való personalunióval együtt; és egészen elfeledkeztek a dicső »szabadság mezőről«, mint a varázslat alá ke-

rült hűtlen királyfi megfeledezett az ő szegény jegyeséről.

Mit akartak tehát a románok 1849-ben?

Egy egységes (az összes osztrák magyar románokat összefoglaló) külön nemzeti és politikai territóriumot, szövetségi alapokon az osztrák összmonarchiába beillesztve.

A mint az 1892-iki replika szerzői megjegyzik, csak ennyit és nem többet kívántak a horvát-szerbek, a tótok, az oroszok s talán még maguk a németek is. Ez utóbbit azonban részemről nem merném egész határozottsággal állítani.

És mit nyertünk ezen törekvések következtében közösen mindannyian?

Egy absolut összmonarchiát, melynek nyíltan bevallott feladatát az Ausztria és Magyarország kebelében élő összes néptörzseknek a német fajban való felolvasztása képezte.

Innen kezdve a román kérdés a többi kapcsolatos politikai kérdésekkel együtt leszorult a nyilvános politikai diskussió színpadáról s régi helyzetében stagnált 1863-ig.

Az 1863-ban összehívott erdélyi országgyűlés és ebben egyszersmind természetesen a románok is minden vonakodás nélkül reá helyezkedtek az októberi diploma és a februári pátens által kijelölt alapokra. Ezen alapok szerint Erdély megfosztva az államiséget jelentő legfőbb attribútumoktól, minők különösen a vámtörvényhozás, a pénzláb megállapítása, a véderő törvényhozás, a jegybankügy, a kölcsönök kötése és konvertálása, az adótörvényhozás, a költségvetés és zárszámadás iránti intézkedés stb. egy oktroyozott

tartományi autonómia birtokában, mint ennek egyik oszthatatlan és elválaszthatatlan kiegészítő része véglegesen beolvasztatott volna az osztrák monarchiába.

Mit akartak tehát a románok 1863-ban?

Egy tartományi autonómiával bíró Erdélyt, az osztrák monarchia kötelékében, melynek kormányzásában a döntő súly, a mindig szem előtt tartott fejszám szerinti többség és az egyenlőség csatornáin keresztül csakhamar a román nemzetiség kezeibe vándorolt volna át.

Mert a román politikusok előtt az államok alakulásánál és kormányzásánál egyedül csak a tejek száma esik a mérlegbe; azoknak minősége azonban vagyis a kultúra, továbbá a közgazdasági, a társadalmi és történeti szempontok még csak szóba sem jöhetnek.

Az összes osztrák-magyar románok egy nemzeti testbe való összeolvasztásának eszméje tehát az 1849-től 1863-ig leforgott 14 esztendő alatt szétfoszlott, elpárolgott mint a füst, a köd. Tetemesen csillapodott – a mint látszik – ezen idő alatt a románoknak a teljesen független, a régi Erdély utáni hajdan olthatatlan lelkesedése is. Sőt még csak az a gondolat sem jutott eszükbe 1863-ban, hogy a jogai-ban megcsönkített ország visszahelyeztessék legalább azon kapcsolat állapotába, melyben azt Magyarországgal 900 esztendő története összefoglalta.

Az októberi diplomára és februári pátensre épített osztrák birodalom – a mint tudjuk – igen rövid életű volt. 1865-ben elementáris erővel lépett előtérbe az úgynevezett »magyar« kérdés s 1867-ben

már új alapokon feküdt a monarchia ..... a dualismus alapjain.

Ezt követőleg 1868-ban megalkottatott a magyarországi nemzetiségi törvény.

A románok nem tudtak megbarátkozni a dolgok új rendjével. Nem mert az 1848-tól kezdve Bécsből folytonosan istápoltt nemzetiségi aspirációik az új helyzetben sokkal szűkebb korlátok közé lettek szorítva mint hitték és a maguk részéről megengedhetőnek és elfogadhatónak találták.

A régi magas udvari pártfogókra és különösen a jövőre való tekintettel mindazonáltal mérsékeltek magukat a beállott változások következtében támadt bosszús érzelmeik nyilvánításában, és politikai ellentörekvéseikben. Közülök némelyek meg is jelentek a magyar országgyűlésen, hogy ott a nemzetiségi követeléseknek propagandát csináljanak; a legnagyobb rész azonban az 1869-iki »szerdahelyi értekezlet« határozata alapján a passivitás terére lépett, – *Erdélynek az 1863-iki alapon nyugvó, vagyis az októberi diplomára és a februári pátensre épített autonómiáját s a nemzetiségi és választási törvényeknek a románok kívánalmai szerint foganatosítandó módosítását vive magával programmal.*

Ezekből kiviláglik egyszersmind, hogy a románok a nemzetiségi törvényt – a végrehajtás körül felpanaszolt állítólagos sérelmektől és a későbbi eltérő törvényhozási fejleményektől eltekintve – tehát már önmagában sem találták kielégítőnek a nemzetiségekre nézve.

Ez volt a negyedik módosított kiadása a román nemzetiségi követelményeknek és aspirációknak 1848-tól 1869-ig.

A következő és talán valamennyi között legérdekesebb mozzanatát a kérdésnek, a román nemzeti párt által Nagyszebenben 1881. május hó 12-én tartott választói értekezleten megállapított programm képezi.

A nagyszebeni programm mindössze kilencz pontot foglal magában. Ezek: Erdély autonómiájának helyreállítása, a román nyelv használata a közigazgatásban és igazságszolgáltatásban, román, vagy románul tudó hivatalnokok alkalmazása a közhivatalokban, a nemzetiségi törvény revisiója s az összes törvények szigorú és tárgyilagos végrehajtása, egyházi autonómia s a román iskoláknak s más intézeteknek adóaránylagos állami segélyezése, a választási törvény revisiója, a magyarosítási törekvések abbahagyása, a közszabadsági, közigazgatási és közgazdasági reformoknak az egész nép érdekei szerint való megoldása és a dualizmus kérdése.

Részemről ezen pontokat az első kivételével egytől-egyig olyanoknak tartom, melyek a magyar alkotmány, illetőleg az államiság ügyének keretén belül mozognak, s mint ilyenek nemcsak hogy tanácskozás tárgyává tehetők a maga helyén és idejében, de azokra nézve a fennálló jogállapot a szükséghez képest egyben-másban lényegesebb változtatásoknak is vettethetnék alája.

Egészen más a helyzet az első pontra nézve.

Az első ponttal a román nemzetiségi programm

egy hosszú, de tanulságos vándorlás után ismét vissza-kerül oda, a hol született... a balásfalvi szabadságmezőre, – *az olmücsi peticzióban és az 1863-iki szebeni országgyűlésen megtagadott »autonóm Erdély« gondolatához.*

Erdélynek Magyarországtól való elválasztására, illetőleg 1848. előtti autonómiájának visszaállítására vonatkozó nézeteimet, az 1848. május 15-iki program érintésével kapcsolatban már kifejtettem s egyszerűs mind jeleztem, hogy azt miért nem találom realizálhatónak. Ezzel tovább foglalkozni tehát felesleges idővesztegetés és figyelemfárasztás lenne.

A dualismusról azt mondja a nemzeti párt, és pedig alig ha még mindig nem a jó bécsiek iránti gyöngéd figyelemből, hogy az jelenleg (1881.) napirinden nem lévén, fentartja magának a jogot, hogy annak idejében nyilatkozzék felőle.

Csak is mondja, de valójában egészen az ellenkezőt műveli.

Avagy talán nem is érintené a dualismust azon cselekedet, melyei a rája épített egységes monarchiák egyikének testéből egy jó darab rész kimetszetvén: ez mint harmadik egész a personal unio kapcsával az egyikhez vagy a másikhoz csatoltatnék?

Nemcsak hogy érintené, de a leghatározottabban alterálná, mert félrelökné azt és hogy úgy fejezzem ki magamat, egy »trialismust« állítana oda helyébe. Csak az iránt nem vagyok tisztában már most magammal, hogy az 1881-iki felfogás szerint in integrum restituálódó Erdély, a király vagy a császár czimén kerülne-e vissza a régi personal unio kapcsolatába? A többek közt erre a kérdésre sem terjed ki az értekezet határozata.

Azt azonban lépten-nyomon tapasztaljuk a memorandum olvasása közben is, hogy a románok majdnem akkora ellenszenvvel viseltetnek a király iránt, mint a mekkora rajongással körülövezik a császárt.

Pedig ha nem csalatkozom, az erdélyi országgyűlés a felségjogokat annak idejében nem a császárra hanem a királyra ruházta át. Ez azonban, a mint látszik, a románok előtt sem nem oszt, sem nem sokszoroz.

Node hát azért a felhozottak daczára is tény marad, hogy a t. román nemzeti párt máig is adós a dualismusként 13 esztendő előtt kilátásba helyezett taglalásával ... Ez pedig oda látszik mutatni, mintha a románok, a maguk részéről legalább, még máig sem mondtak volna le oly hosszas időközön át mindig Bécsbe, és egyedül csak Bécsbe helyezett reményeik teljesüléséről.

Ezeket követőleg az 1881. évi május 12-én meg alakult, és 13 hosszú éven keresztül jóváhagyott alapszabály nélkül, konstituált egyesület módjára működött román nemzeti párt, 1892. évi január 20-án tartott gyűlésében hozott határozata által (az 1881-ben az erdélyi részekre korlátozott passivitásnak a magyarországi összes románokra való kiterjesztése mellett) egy küldöttség útján lépéseket tett, hogy a többször említett nagyszebeni programot, mint a nemzeti sérelmeket és kívánalmakat magában foglaló »emlékiratot« – nem Budapesten a királynak, hanem Bécsben a császárnak benyújtsa.

A kísérlet azonban a Császárnak a Király iránt tanúsított loyaltásán vagy másképpen kifejezve a

Király és Császár teljesen összeeső alkotmányos fel-fogásán hajótörést szenvedett; mire a párt a memo-randum tartalmának sajtó újtáni közzétételével igye-kezett propagandát csinálni a román követeléseknek. Ezen cselekedete által azonban tagjainak egy jelenté-keny csoportját súlyos összeütközésbe bonyolította a büntető törvénykönyvvel, s az innen eredett incidens fájdalom csak azoknak tömeges elítélésével jutott, a mint másképen nem is juthatott törvényszerű be-fejezésre.

Eddig terjed voltaképpen az 1881-iki nagyszebeni program és memorandum együttes története.

1891-ben újabb – azelőtt oly nyíltan legalább nem szerepelt – elemek is vegyültek bele a magyar-országi román nemzetiségi mozgalmakba. Értem ezek alatt különösen a romániai egyetemi ifjúságot, a buka-resti román ligát és a magyarországi egyetemi román fiatalságot, helyesebben a bécsi, budapesti, gráci és kolozsvári egyetemek román nemzetiségű tanulóit. Csaknem bizonyos az is, hogy a magyar román kér-dés egy idő óta a romániai politikai pártok mérkő-zésének is állandó anyagát képezi; sőt vannak egyes jelenségek, melyekből magának az államnak leplezett közreműködésére is lehet többé-kevésbé valószínű következtetéseket vonni.

Az új tényezők közbeavatkozása nemcsak hogy kiszélesítette a mozgalom körét, midőn a kérdést az európai közvélemény areopágusa elé hurczolta; nemcsak hogy szokatlan élénkséget hozott be a küzdelmekbe egymást érő röpirataival, nyilatkozataival és anterfiléi-vel, de magukat a magyar-román aspirációkat is

tisztább világításba helyezte, és a kérdést már igazán nem tudom hányadikszor egészen új alakba öltöztetve állította élénkbe.

Úgy látszik tehát, mintha annak az 1892-iki bécsi utazásnak még is lett volna valami negatív haszna. Az a haszna t. i. hogy a román nemzeti párt egy-ideig még legalább a jövőben is adós fog maradni a dualismusként általa már régebben kilátásba helyezett fejtegetésével.

Az 1891-iki bukaresti emlékirat és kivált az 1892-iki viszonzólevél (Replika) szerint, a román nemzetiségi mozgalmak célját egyedül és kizárólag az osztrák-magyar monarchiának szabad monarchiái szövetségévé való átalakítása képezi; mely szövetségben a román faj egyenrangú és jogú tényező lenne a magyar fajjal. Ily módon lehetővé válnék aztán – mint a »Replika« szerzői mondják – a román nemzetnek az állami kötelékben való békés megmaradása, s ezzel egyszersmind Magyarország jövőbeli biztonságának szilárdabb alapokra fektetése.

Azon célzatot, minth a az osztrák-magyar románoknak a román királysággal való egyesítése is helyet foglalna a román aspirációk keretében, egyértelműleg és a legnagyobb vehemenciával tagadják úgy az emlékirat mint a memorandum, a replika mint a liga. A »dakoromaniát« és a »Romania irredentát« szerintük éppen úgy, mint a »pánszlávizmust« és »pángermánizmust« a magyarok találták ki, hogy azoknak révén a kitűnő és becsületes nemzetiségi erők nagy számát a közügyektől eltávolíthatassák.

Annyit azonban nagy kegyesen megengednek az

ellentáborban is, hogyha az osztrák-magyar románok között és a román királyság körében szavazásra bocsátatnék az egyesülés ügye: a felelet kétségen kívül igenlő lenne a kérdésre. Sőt tovább menőleg azt is sejtetik, hogy az összes románok egyesítésére irányuló mozgalmak is mind nagyobb mérveket kezdettek öltetni · ezen jelenség azonban szerintük csak természetes következménye azon hosszú elnyomatásnak, melyet a románok a magyarok részéről szenvedtek.

Hát én mindezeket szívesen elhiszem az emlékirat és a replika szerzőinek összesen úgy, mint egyenkint. Fájdalom azonban hogy vannak, kik nem átalják még a leglovagiasabb kijelentésekben is kételkedni. Ilyenek a romániai, az osztrák-magyar, a bessarábiai és a maczedóniai románok vezetőinek legnagyobb része. De hogy – gentlemanlike dologról lévén szó – személyt is nevezek meg, ilyen különösen Marzesku romániai szenátor úr, ki – dr. Jancsó Benedek közlése szerint – már a román szenátusnak 1886-ik évi február 22-iki ülésében következőleg nyilatkozott: »Nekünk románoknak ideálunk . . . az, hogy minden román ugyanazon politikai egységhez, ugyanazon államhoz tartozzék. ... Ha önöknek, román miniszter urak, kellemetlenné vált ez az eszme ... kergessék ki a történelem tanárait összes iskoláinkból... mert nem tesznek egyebet, mint napról-napra igazolják azokat az áspirációkat, melyek tulajdonai minden románnak s melyek minden román lelket egy oly államban szeretnének látni, mely a nemzetiség elvére van alapítva. És mindenek előtt, miniszter urak, kergessék ki önmagukat, mert önök azok, kik mint hatóság

első sorban pártfogolják és bátorítják a nemzetiség elvének haladását.« . . . »Rögtön zárassanak be minden nemzeti iskolát, mert ezek az eszmék azok, melyeket tanítanak s ápolnak minden líceumunkban és mindkét egyetemünkön.«

Mit akarnak tehát ma a románok saját nyilatkozataik szerint bevallottan?

Ausztria-Magyarországnak monarchia szövetséggé való átalakítását, nemzetiségi alapokon. Akarjak nevezetesen, hogy a mai Magyarország széttöressék hat, sőt Horvátországgal együtt talán hét államra, vagy autonóm tartományra, hat, illetőleg hét egyenjogú nyelvvel a központi törvényhozásban és kormányzásban, s két, némely helyütt három egyenjogú nyelvvel az egyes államok (tartományok) törvényhozásában és kormányzatában.

És mit akarnak a románok ma a valóságban? Azt, a mit a román nemzetiségi kérdés keletkezésétől fogva a mai napig, annak minden járásában akartak: a Passau s a Feketenger, s Oderberg és az égéi tenger között elnyúló területeken élő összes románoknak (melyeknek számát némi túlzással 10 millió lélekre, sőt még többre becsülik) egyetlen államtestben való összeolvasztását.

S ezen célnak megvalósítására első lépésnek valójában mi sem lehetne alkalmasabb, mint a konföderáció eszméje; mert ennek létesítésével egyszerre 3-4 új archimedesi pontot lehetne teremteni, melyeknek segítségével aztán gyerek-játék lenne Ausztria-Magyarországot sarkaiból kiemelni és tönkre juttatni.

Ne tessék azért rossz néven venni nekünk, hogy a vitás pontban nem az emlékirat és a replika tagadó

ifjúságának, hanem a Marzesku úr határozott férfias beismerésének adunk elsőbbséget.

Hogy a románok nagy nemzeti álmukat nem egyszerre akarják megvalósítani: azt szívesen elhiszszük nekik, ha nem is mondják.

Első lépés lenne a cél felé a magyarországi román állam vagy tartomány megalakulása az államszövetségben. Ez csaknem észrevétlenül magához vonzaná abukovinai testvéreket. Majd következnek a román királlyal való egyesülés oly konokul és állhatatosan tagadott tervének végrehajtása, mint új kiadása a keletruméliabolgár pucsnak. Később a beteges Törökország halálával úgy is gazdátlanná váló Maczedonia csatlakoznék az unióhoz az albániai testvérekkel. Bulgáriától pedig a plevnai dicsőséges hadsereg perelné ki rövid úton a »kétségtelen« joggal bíró román just az egységes nemzet számára.

Midőn ezek a részek ekképen – a sorrendből nem csinállok kabinetkérdést – szépecskén együvé kerülnének . . . akkor a nagylelkű nem tudom hányadik Miklós czár önkényt visszaajándékozna Bessarabiát csak azért is, hogy a románoknak jó napot csináljon vele, s egyszersmind maga is elősegítse, hogy a románlakta területeken egy kompakt 11 milliós román nemzeti állam alakulhasson a szláv terjedési törekvések ellensúlyozására.

Kérdem tehát a replika tisztelt szerzőit: ki szenved nagyzási mániában kettőnk közül, ugyan ki?

Mi magyarok-e, kik továbbra is betölteni akarjuk és Isten segítségével fogjuk is azon küldetésünket melynek Európa keletén ezer esztendő lefolyása alatt

becsülettel megfeleltünk, vagy azok a román alvajárók, kik – midőn a »Románia imita« fantasmagoriája után indulnak oly csalkép után szaladnak, mely emberi számítás szerint a legkedvezőbb körülmények között sem igen ölthet való testet magára. Hisz hogy más egyebet ne említsek fel, ki állhatna jót például a felől, hogy hosszabb-rövidebb idő lefolyása alatt nem söpri-e el mint száraz levelet, magát az egész nemzetiségi mozgalmat is egy erősebb fuvalom, teszem azt a szocializmus romboló vihara?

Nem a könnyelmű koczkázat vabankjátékát proklamáljuk tehát, midőn azt állítjuk, hogy földterületünkén a magyarnál más erőteljes és tartós állam nem alakulhat, hanem egy hosszú és régi tapasztaláson alapuló érzés, egy erős sejtelem inkárnációja nyilatkozik meg szavainkban.

És én meg vagyok győződve róla, hogy ha a magyar nép holmi román ködfátyolképek kedvéért önkénytesen lemondana ezer esztendő missziójának tovább folytatásáról: a románok lennének az elsők, kik rája sütnék a gyávaság és gyalázat bélyegét, melyet aztán valóban a fantasztikus román tengerek egyesített víztömege sem moshatna le rólunk a történelem ítélőszéke előtt.

De ezen rövid excursio után száljunk vissza ismét a román képzelődések misztikus világába.

»Az egységes román nemzet« tehát a »fine de siècle« legreálisabb politikai eszméje és – nem ábránd, Annyira nem, hogy már az annak kivitelére megkívántató előmunkálatok is egészen elkészültek.

Készen van nevezetesen a legszívrehatóbb

ezredéves sérelmek, szenvedések és panaszok szálai-
ból össze szőtt nemzeti mű- és előtörténelem a jog-
nak minden kigondolható bizonyítékaival; a nemzeti
földrajz, még nemzetibb térképekkel és elnevezések-
kel és a legnemzetibb román világstatisztika az ő
falrengető adatbattériáival. (Kikerültek pedig mind-
ezek egytől-egyig Európa legnagyobb és legjobb híró
fantázia- gyárából: a bukaresti »liga románából«.
Ugyanott kaphatók még a legfinomabb román állami
cigaretta-papírok keresztre feszített román nemzeti
mártírok arcképeivel és más különlegességek.)

A processus tehát nagyon előrehaladott stá-
diumba jutott. . . elannyira, hogy ma jóformán nincs
is több hátra belőle – a gyakorlati végrehajtás alá-
rendelt jelentőségű epizódjánál.

Valóban, ha oly rohamosan fejlődnek a dolgok
továbbra is mint eddig fejlődtek, még megeshetik,
hogy szegény Lucaciunak és a szegény Ratiunak nem is
lesz alkalmuk hősiezen koczkáztatni vérüket a román
nemzeti szabadságért és egységért vívandó utolsó har-
czokban.

Az is megtörténhetik különben, hogy egyetlen
kardcsapásra sem lesz szükség a cél elérése végett,
mert a románok által nagylelkűen rokoni kötelékbe
fogadott európai atya-fiak diplomáciai úton egysze-
rűen és röviden a román térképek után fogják igazi-
tatni Európa keleti részének a románok kívánata sze-
rint való új felosztását.

Világos ezekből, hogy a román kérdés – bár
külsőleg a változott politikai exigenciákhoz képest igen
sokszor új alakot öltött magára – lényegileg annak

maradt a mi kezdettől fogva mindig volt és a mi ma is: *az összes románok egyesítését tárgyazó valóságos nemzeti-ségi kérdésnek.*

Világos továbbá, hogy a mozgalom vezetői az ügy fejlődésének egyetlen mozzanatában sem jártak az az őszinteség útján.

A helyett, hogy mint elszánt férfiak nyíltan proklamálták volna a tulajdonképeni végcélát: minden alkalommal apolgári szabadság és egyenlőség leplével igyekeztek azt eltakarni a vizsgáló szemek elől, – oly követeléseket támasztva a jelzett címeken a magyar állam ellen, melyeknek teljesítése ennek végleges de-componálására vezetne.

Ez és mindig csak egyedül ez lebegett és lebeg szemeik előtt ma is.

Ellenfeleinknek jelzett alakoskodása azonban, melyet a Filipescu polgármester által legújabbán kiadott jelszó (*tacse si făcse*) is megerősít, csak vigasztaló lehet reánk nézve, mert egyenesen azt jelenti, hogy maguk a vezetők sem bíznak az általuk képviselt ügy igazságában; minthogy különben nyílt sisakkal lépnének ki a küzdőterre mellette.

IV.

A román kérdés jogcíme.

A nemzetiségi kérdéseknek általában véve kétféle tényező szolgálhat jogcímmül: a faji és nyelvbeli egység és a törlénelmi jog.

Az olasz és németegység, mindkettő szemünk láttára, a faji és nyelvbeli kötelékeken, Horvát-Szla-

von országok autonómiája pedig történeti alapokon épült fel.

A lengyel nemzet, mely a faji és nyelvbeli egységre is sok joggal hivatkozhatnék, inkább a történeti szempontra állva követeli az egykori Lengyelország helyreállítását.

A románok e részben is más álláspontra helyezkednek. Ők mint egy új rodusi koloszus az egyik lábukat az egyik, a másik lábukat pedig a másik sziklára feszítik, hogy annál szilárdabb pozíciózt foglalhassanak el ügyök részére.

Hogy a közös eredetű és ugyanazon nyelvet beszélő románok létszáma Európában megközelíti a 9-10 milliót: az kétségbevonhatatlan tény. És a román mozgalmak vezetői még sem támaszkodhatnak joggal és jóhiszeműleg a faji és nyelvi egységben rejlő államalakulási alapokra, mert a románság nem képez egy területileg összefüggő tiszta egészet, hanem másnépfajokkal vegyesen lakik; mert a románság egyes alkotó elemei soha sem voltak egy állami testbe összeverődve, hanem 5-6 különböző állam kötelékébe tartoztak és tartoznak ma is, s végre mert a román egység csak majdnem az összes északkelet-európai államok kereteinek megbontásával lenne végrehajtható.

Nem gondolnám pedig, hogy akadna magyar ember olyan, ki a legnagyobb örömmel ne üdvöznélne egy román állam alakulását, ha ez egyáltalában lehetséges volna, s lehetséges volna természetesen a román tömegbe vegyülő és ezzel szomszédos más népek faji és történeti jogainak csorbítása nélkül.

Hisz egy hatalmas román államban a magyar

nemzet csak egy erős társat nyerhetne a jövőre nézve azon küldetése teljesítéséhez, melyet ezideig hosszú századok befolyása alatt egyedül töltött be.

Még kevésbé szerencsés gondolat a román egységnek a történeti jogra való alapítása, melynek igazolására oly kétségbeesett. – Jobb ügyre méltó erőfeszítéseket fejtenek ki a másik táborban.

Európában a folyó ezer esztendőben a mai román királyságon kívül más az államiság attribútumaival felruházott román állam nem volt, s ennek állami prerogatívái is, a mint tudjuk egészen új keletűek. Azon területen pedig, melyet ma Magyarországnak neveznek, nem hogy román állam nem létezett a mai napig, de a román faj mint ilyen, még csak említésre méltó – tehát olyan autonómiával sem bírt, minőt például 1848-ig a székelyek és szászok élveztek Erdélyben.

Az, mit a memorandum, emlékirat és a replika szerzői az ellenkező álláspont igazolására a románok eredetéről elmondanak elejétől végéig igaz lehet, de a fenforgó vitás kérdés eldöntésénél ép oly kevés súlylyal esik a mérlegbe, mint a románoknak azon szemrehányása, hogy a magyarok Ázsiából jöttek be Európába ... Azon Ázsiából t. i. hol a történelem tanítása szerint az egész emberi nemnek, tehát nemcsak a »vad hunoknak«, hanem a »nemes románoknak« bölcsojje is ringott.

Bízzuk azért ezen aristokratikus allűrökkel feldobott genealógiai kérdések eldöntését azokra, a kiket illet, – a budapesti és a bukaresti t. akadémiák historiografusaira.

Hogy a román faj Magyarország régi lakói közé

tartozik, ez való igaz. De nem kevésbé igaz a mint már megjegyeztem az is, hogy állami életünkben a mai napig semmiféle politikai szerepet nem vitt. Ennek legalább sem történelmünkben, sem törvénykönyveinkben, sem okmánygyűjteményeinkben, sem hagyományainkban semmi határozott nyoma nincs.

Azok, mik e részben különösen a memorandumban felsoroltnak, részint értéktelen apróságok, melyek összehatásukban sem ütik meg a politikai cselekvőség legszerényebb minimumát sem; részint oly képzelmények, vagy irányzatos ferdítések és színezések, melyek az izraelben járatlan európai exportpiacot első tekintetre tévedésbe ejthetik ugyan, de a tárgyilagos kritika komoly szavára össze fognak omolni, mint Jerikó falai a trombita hangjaira. Es én hiszem, hogy rövid idő múlva akadnak magyar vállalkozók, kik meg fogják szólaltatni azokat a trombitákat.

Szükség is lesz rá, mert nekünk, kik oly sokat köszönhetünk az európai közvéleménynek, nem szabad megengednünk, hogy a mívelt nyugoti államok rokonszenve, melyhez oly drága áron, de egyenes utón jutottunk, tőlünk bárki állal is könnyűszerűleg és álutakon elharácsolassék.

Egy sajtóságos mozzanatát képezi a magyar-románok eddigi történetének, hogy azok a nemzeti és politikai jogok, melyeket, a memorandum szerint a románok Erdélyben a mohácsi vész előtti vajdaság korában gyakoroltak, s a melyek a török inváziók következtében, – ugyancsak a memorandum szerint, – a magyar nemzet jogaival egyetemben veszendőbe mentek: ezek a nemzeti és politikai jogok a török-

járás elvonultával nem keltek új életre, mint új életre kelt a magyar alkotmány, hanem elenyésztek és eltűntek a nélkül, hogy azokat a magyarok kimutathatólag elrabolták volna, – és a mi legfőbb anélkül, hogy mibenlétüknek, emlékezetüknek bárcsak elmosódó halvány körvonalai is vissza maradtak volna a mai korra.

Ismétlem tehát, hogy az én legjobb tudásom és meggyőződésem szerint e tekintetben az a tiszta igazság, hogy nemcsak a régi, a szűkebb értelemben vett Magyarország, de az egykori Erdély is, – és pedig ez utóbbi úgy a vajdaság, valamint a nemzeti fejedelemség és az autonómia korszakában – sem egészben, sem részben, soha egy perczig sem volt sem székely, sem szász, még kevésbbé tehát román, – hanem egyedül és kizárólag magyar jellegű állam.

Hozzáadom még ezekhez, hogy román állam Pannónia területén a magyarok bejövetele előtt sem létezett.

De feltéve mégis, hogy képződhetett valami kezdetleges román államalakulat a római uralom alatt a mostani Magyarország területén, kérdem tisztelt ellenfeinket: van-e oly tétele az összes jog- és államtudományoknak, melyre támaszkodva, az ezer esztendősi tettelegesen birtokossal szemben igényt lehetne formálni az ő birtoklását hét századdal megelőző status quo restituálására? Hisz talán csak nem mehetünk vissza az igazság keresésében egész a Noé bárkájáig, – noha nincs kizárva a lehetősége annak, hogy az igen tisztelt román liga a vízőzön korából is rendelkezik néhány kétségtelen bizonyító erejű okirattal a román nemzeti ügy támogatására.

Az igazság tehát az, hogy jog áll szemben a neme-

russal. A románok túlságosan felbecsült számával a magyarok erős és kétségtelen történeti joga. És az én szemeimben legalább nem szenvedhet kétséget az sem, hogy azon viszony, mely a százados együttélés milliányi apró érdekszálaiból lassanként szövődik össze, sokkal több igazi összetartó erőt rejt magában, mint azon másik, mely a születés, vagy közös beszéd esetleges véletlenein kívül egyébire nem támaszkodhatik. A történelem körében tehát nincs semmi jogbiztosítéka a magyar-román nemzetiségi ügynek, sőt ellenkezőleg annak minden mozzanata egy-egy élő tiltakozás a román fajnak a magyar állami kötelékből czélozott kiszakítása ellen, s egyszersmind ugyanannyi megdönthetetlen erősség a magyar állam integritásának változatlan fentartása mellett, melyet ezenkívül bizonyos mértékig a faji és nyelvi szempontok is támogatnak.

Román nemzetiségi sérelmek.

A memorandum, az emlékirat és a replika a román kérdés történeti jogczímének indokolása közben nagy számú sérelemről is tesznek említést, melyeket a románok Magyarországon elejétől kezdve szenvedtek volna.

Azt hiszem, hogy csak a tárgyalás egyszerűsítésének és könnyítésének teszek szolgálatot, ha azokat természetükhez képest két fő kategóriába osztom be: az 1848 előtti és 1848 utáni sérelmek kategóriájába.

Az 1848 előtti sérelmek majdnem egészen és teljesen a feudalismus intézményében gyökereznek, s

mint ilyenek nem kizárólag a románoknak sérelmei (ha ugyan egyáltalában sérelmeknek nevezhetők), hanem közös sérelmei az ország összes volt jobbágyainak, ezek között tehát azoknak is, kik fajuk és nyelvükre nézve az uralkodó magyar nemzetiséghez tartoztak. Hogy a magyar jobbágyok helyzete igen sokszor nem volt irigylésre méltó a lefolyt századok alatt az tagadhatatlan tény. De igaz és való az is, hogy sorsuk soha sem volt annyira mostoha mint – hogy a legdöntőbb példák egyikére hivatkozzam – mint a múlt századbeli francia jobbágyoké. A ki nem akar hitelt adni nekem, olvassa el Taine munkáját: »Az újabbkori Franciaország alakulásáról« s meg fog győződni állításom igazságáról.

Ehhez járul azon másik körülmény is, hogy a jobbágyosság távolról sem a magyarok által a románok nyomorgatására Ázsiából behozott, vagy itt kigondolt kínzó apparátus, hanem a sötét középkor rász szellemének egész Európát behálózott egyik sajnos nyilvánúása, illetőleg ennek maradványa, mely Magyarország területéről nagyrészt csak azon bécsi kormányok miatt nem volt korábban kiküszöbölhető mint kiküszöböltetett, melyeknél a románok oly nagy előszeretettel és gyakran kerestek pártfogást egészen a legújabb időkig.

A jobbágyosság intézményéből merített okokból tehát ma jogosan és méltányosan épen úgy nem lehet fegyvert kovácsolniuk a románoknak a magyar nemzet ellen, mint nem lehet más államok volt jobbágyainak a saját nemzetük ellen. Sőt nem dobhatják rá a kárhoztatás kövét ezen a czímen még a magyar nemességre sem, mert ez minden vonakodás nélkül

meghódolt az idők új rendjének, midőn a viszonyok oda értek. Aztán megfontolandó ezen kérdés vizsgálásánál az is, hogy – daczára az osztályrészébe jutott nagy szabadságnak és előjogoknak – maga az a nemesség sem szendergett rózsapárnákon a lefolyt ezer esztendő alatt. Teljes joggal elmondhatjuk, hogy a magyar történelem nagyobbik fele vérrel van megírva; ezen vérnek legjobb és legértékesebb része pedig a magyar nemesség ereiből omlott ki az ország alkotmányának és a civilizációnak védelmére a harczmezőn és a vérpadon egyiránt. De feltéve, hogy a múltban mégis terhelték némi hibák vagy éppen bűnök a magyar nemzetet vagy a nemességet: azok emlékének is el kellett enyészni és pedig azért, hogy a hála érzelmeinek adjon helyet akkor, midőn a nemzet illetőleg a nemesség a jobbágyokat önként felszabadította és saját magával egyenlőkké tette. Az oláh jobbágyokat épen úgy, mint a magyar jobbágyokat.

Az új állampolgárok egy részének s ezek között a románoknak hálája azonban abban nyerte legelső kifejezését, hogy szépen megköszönték Bécsben a császárnak, a miért őket Pozsonyban a magyar nemzet felszabadította, s azután fegyvert fogtak az 1848-iki alkotmány, – a legdemokratikusabb és minden tartalék gondolatától ment alkotmány ellen, mely újabb időben csak létezett Európában.

Hic Rodus, hic salta. Itt követtetett el az elseje azon ballépéseknek, melyek a román kérdésnek mindkét részre kielégítő megoldását oly nehézé teszik. Igen, mert a minden közös élet nélkülözhetetlen fel-

tételét képező kölcsönös hit és bizalom kötelékei tépettek szét ezen lépéssel.

Ezen momentumban gyökeresen megingott a magyar nemzet bizalma a románokban.

És a felkeltett bizalmatlanság fokozására az 1848-diki szomorú tapasztalás után is fordultak elő némi ckok, mert a román nép nemcsak hogy aj 1848-tól 1867-ig terjedt idő alatt conspirait állandólag a magyar alkotmány helyreállítása ellen, de lélekbén nem fogadta el egy pillanatra sem, s megalkotása óta következetesen megtagadja ma is az 1848-ban és az 1867-ben konstruált magyar nemzeti államot. Ennek törvényeit csak azon határig tiszteli, meddig a külső állami kényszer hatása elér; az állami közélet működésében való részvételtől önként visszatartja magát a magyar nemzeti kultúrától egészen elzárkózik és azt kisebbíti, gyalázza; a magyar nemzet Örömeiben nem osztozik és a rája hulló csapásokat nem érzi; egyre-másra rendezi a magyarok érzelmeit bántó nemzetiségi manifesztációkat; eltorzítja még az állapotok és intézmények törvényszerű elnevezését is fel egészen magának az államnak nevéig; a nemzetet Európa előtt hamisan megvádolja és az uralkodó és uralkodó-család előtt nap-nap után denuncziálja; a magyar állam jóvoltából kizárólag nemzetiségi alapon tömörül és szervezkedik az egyházban, az iskolában, az egyletekben és gyülekezetekben, – egyszóval kifejezve, teljesen eksklusiv társadalomba igyekszik összeverődni, mint a fecske csoport, mely arra készül, hogy a régit elhagyva, új hazát keressen magának.

És midőn mindezeket cselekszi, midőn ellenséges

indulatát az egész vonalon érthetőleg kimutatja: kiáll az utca-szögletre és zokszóval panaszkodik, hogy mi *nem akarjuk kezeibe szolgáltatni mindazon fegyvereket és felszereléseket, melyeknek segítségével biztosan és mentől hamarabb lerombolhatná a magyar nemzeti állam épületét.* . . .

Valóban nehéz szatírárt nem írni erről a dologról.

Hogy a románoknak az előadottakban vázolt majdnem félszáz éves magatartása a magyar állam létele ellen intézett ellenséges és erőszakos támadás: ez alig szenvedhet kétséget. Azzal szemben tehát egész joggal folyamodhatik a magyar nemzet is az állam erejéhez, mert a fennforgó kérdésben is érvényes az ismeretes magánjogi elv, t. i. hogy: vim vi repellere licet, vagyis hogy az erőszakkal szemben az erő a jog tulajdonságait ölti magára.

Fontolják meg tehát jól a dolgot tisztelt ellenfeleink s ha további magatartásukkal oda akarnának kényszeríteni bennünket, hogy egész mértékben igénybe vegyük a rendelkezésünkre álló összes hatalmi eszközöket jusson eszükbe, hogy: Ovis est causa causae, est etiam causa causati . . .

Valóban már nagyon is elérkezett annak az ideje, hogy az uralkodó alattomos és hazug állapotok két-színű tovább tengetése helyett minden irányban egészen tiszta és világos helyzet teremtsék.

A sérelmek második kategóriáját az 1848 respektíve az 1867 utáni időkből keltezett sérelmek képezik. A memorandumban sok sérelemről tétetik emlí-

tés, a replikában pedig éppen egész sorozatai vannak felemlítve az 1848 óta keletkezett gravameneknek.

Ezek a sérelmek már nem is két-, hanem háromféle természetűek, a szerint, a mint törvényhozási, közigazgatási vagy társadalmi mozzanatokra vonatkoznak.

A törvényhozásiak között első helyen áll az erdélyi unió-törvény meghozatala.

Hogy ezen törvény az illetékes faktorok által a szokott formák megtartásával alkottatott meg, azt a románok sem vonják kétségbe. Világosan bizonyítja ezt azon tény, hogy a törvény ellen telt kifogás nem is ezen tekintetekre vonatkozik, hanem inkább azon szempont körül forog, hogy a törvényhozás annak megalkotásánál nem vette figyelembe egy nagy népgyűlésnek (a balásfalvinak) határozottan kifejezett kívánatát.

Azt hiszem, hogy komolyabb megfontolás után maguk a románok is be fogják ismerni, hogy ez egy egészen tarthatatlan vadonatúj elmélet. Én azon csodálkozom leginkább, hogy az ebben nyilvánuló anarchisztikus felfogást – bár csak hangulat-keltés céljából is – nem átalították magukévá tenni és felhasználni különösen a memorandum szerzői, kik között Ratiu dr.-ral az élükön, sok jogász-ember is foglal helyet.

A többi törvényhozási sérelmek főképpen a nemzetiségi, a közigazgatási, a választási s a magyar nyelv kötelező tanítását tárgyazó népiskolai és középiskolai törvények és a kisdédóvodai törvény ellen irányulnak.

A kormányzati eljárás köréből merített panaszok

csoportjában felemlítést érdemelnek különösen: a képviselő-választások és a választási ügyekben való bíraskodás körüli eljárásra, a nemzetiségi törvény végrehajtása tárgyában valamint az egyházi és iskolai ügyekben tett miniszteri rendelkezésekre, a közigazgatás, a rendészet, az igazságszolgáltatás és az egyesületi szabadság terén elkövetett jogtalan hatósági cselekedetekre és a román hírlapírók üldözésére vonatkozó panaszok.

A társadalmi élet talajából származó sérelmek leginkább a magyar közművelődési egyletek működésére, a románoknak nyilvános inzultálására és bántalmazására s a magyar sajtó fanatikus magatartására vonatkozó kifogásokban jutnak kifejezésre.

Nem lehet feladatomban, hogy e helyen mindezen sérelmedet egyenként behaló bírálat tárgyává tegyem[^] mert ehhez az egyes esetek összes körülményeinek teljes és tárgyilagos ismerete kívántatnék meg, mire pedig nem éppen könnyű dolog hamarjában szert tenni.

Néhány megjegyzést azonban kockáztatnom kell azokra.

Első és legfőbb ezek között, hogy az összes sérelmek oly körökben mozognak, melyekben orvoslásuk – mennyiben az igény jogos és méltányos – semmi lényegesebb akadályba nem ütközik.

A másik megjegyzésem az, hogy a sérelmek jelentékeny részére illetéktelenül szegeztetett rá a »nemzetiségi sérelem« védjegye, mert azok egyszersmind a magyar fajhoz tartozó állampolgárok sérelmei is, s több irányban már régen folyamatba van téve az orvoslásukra vonatkozó eljárás.

Ezzel kapcsolatban nem mellőzhetem hallgatással, hogy az előfordult tisztán »nemzetiségi« sérelmek keletkezéséhez nagy részben a románok fennebb vázolt tapintatlan, hogy ne mondjam illoyális magatartása szolgáltatta a tulajdonképpeni kiindulási pontokat.

A román nemzetiségi sérelmek között az is gyakran fel szokott említetni, hogy a románok nem nyerhetnek létszamarányos alkalmazást a hivatalokban, s e miatt a magyar-román intelligenciának egy jelentékeny kontingense oda van kényszerítve, hogy hazáját elhagyva, Romániában keresse és találja fel megélhetésének feltételeit. Ratiu dr.-nak egy közelebbi nyilatkozata szerint, az ily módon alakult romániai magyar-román emigráció létszáma túlhaladja a 20-24.000 lelket. (Jancsó dr. már 40.000-ról is hallott említést tételni, de igen 15.000-ről, és igen 8000-ről is.)

Nem akarom kétségbe vonni a Ratiu úr adatainak helyességét, csak azt jegyzem meg, hogy a román értelmiség ezen kivándorlása – ha nem is lenne oly nagyméretű – reánk nézve sajnos intellektuális értékcsökkenést jelent ugyan, de Romániára nézve talán egy kissé sok is a jóból.

Mert azt még Romániánál erősebb államok sem igen bírják megemészteni sokáig, hogy állandóan két állam termelje számukra a rájuk nézve ugyan hasznos, de mindig kenyeret kérő – alkalmazást váró intelligenciát.

Es ezenkívül még más káros következményei is lehetnek a sűrű invázióknak.

Az emigráns ember kedélye, a mint tudjuk, rendszerint keserű szokott lenni.

Tudjuk azt is, hogy a kedélyhangulat ragadós portéka, s ennél fogva könnyen áthárul a környezetre. Vannak emberek, kik azt állítják, hogy az örökösen irritált magyar-román emiszáriusok animozitása olykor-olykor már is érezhető kezd lenni Románia politikájában. En nem mondom, nincs is közöm hozzá; de a legőszintebben sajnálnám, ha az ifjú román állam a folytonos ingerlés és izgatottság közepette koczkázatos experimentációkba sodortatnék, vagy más inczidensek által fokozatos fejlődésében akár csak rövid időre is megzavartatnék.

Visszaférve ezek után oda, honnan kiindultam kijelentem, hogy részemről igen súlyos hibának tartanám, ha csak egyetlen eset is fordult volna elő olyan, melyben valamely magyar-román embernek, vagy akár másnak bármely hivatal iránt támasztott »jogos és méltányos igénye« ki nem elégítettetett.

Másfelől meg kell jegyeznem azonban azt is, hogy szerintem a hazaárulókkal jutna egy sorba azon magyar nemzetiségű választópolgár, s hogy nem a miniszeri széken, hanem egyenesen a vádlottak padján, vagy a jobbik esetben a Lipótmezőn lenne helye annak a magyar miniszternek, aki tudva és készakarva közrehatna arra, hogy bár csak a magyar államhatalom legcsekélyebb részecskéjének gyakorlása is, akár egy órára oly egyénekre ruháztassék, kik lelkükben és szívükben a magyar nemzeti állam megsemmisítésére törnek.

A szatmári, tordai, nagyváradai stb. demonstrációkat elítélte minden komoly magyar ember, daczára annak, hogy azokhoz esetről-esetre a magyarság ellen intézet provokációk szolgáltatták az impul-

sust. A végrehajtással párosult utczai bíraskodás szerintünk senkivel szemben és semmiféle körülmények között sem jogosult, s az ezen kívül foltot is hagy hátra az aktorok presztízsén.

A sajtóról pedig ne beszéljünk; mert az egyenlőség egyetlen intézményben, talán még magában a magyarországi egyházpolitikai reformban sem jut oly tökéletes kifejezésre, mint a sajtóban. Egyik olyan, mint a másik; csak a nyelvben a papírban és a betűk alakjában van némi különbség közöttük. Ugyanazon erények, ugyanazon hibák jellemzik az összest az egész világon; és ezen erkölcsi világszisztemnek a planétái, még pedig kétségen kívül igen előkelő' planétái a magyar-román, a romániai és a román kérdés felől ezen két. forrásból táplálkozó külföldi sajtó-orgánumok is.

Tisztelt ellenfeleink szemrehányásképpen ugyan, de bizonyos irányban mégis a büszke önérzet hangján szokták felemlíteni minden kínálkozó alkalommal hogy a legjobb honpolgárok, a legnagyobb hősök és államférfiak a múltban igen gyakran a románok s általában a nemzetiségek kebeléből kerültek ki Magyarországon. Ilyenek voltak különösen Juon Hunniades Corvinus másképpen Jancu Sibianu, Mathias rex Corvirras, Majláth István, Petrovics Péter, Dengelegi Pankratius, a Zrínyiek, a Zápolyák, Mathias Ciak de Trencsin. Titus Dugonic, Drágfi és Kinizsi. Hozzá teszik még ezekkel, hogy az erdélyi részek legelőkelőbb családainak egy jelentékeny része különösen pedig a Józsika, Naláczy, Barcsay bárók, a Kendeffy, Kemény, Teleki, Majláth, Wass grófok, a Gálok, Kató-

nák, Boérok, Zeykek, Kenderessiek, Marák, Csókák, Vidraiak, Pogányok stb. eredetileg egytől-egyig román származatú családok voltak.

A Dúca, Calliagni, Moga, Méhes, Costa és Nopcea családokat külön listába foglalja a memorandum, mint olyanokat, melyek magas állásuk daczára is románok maradtak. (Kossuthot és Petőfit csodálatosképpen sem a memorandum, sem a replika nem írta át a nem-nemzetiségi eredetű »nagyok« aranykönyvébe.)

Hát én nem merném állítani ugyan, hogy az ellenfél által támasztott ezen családszármazati igények kivétel nélkül, vagy csak nagyobb részben is alaposak: de ha úgy volna is, mit bizonyítana ez? Szerintem nem egyebet mint azt, hogy a múltban a nemzetiségek teljesen ki voltak békülve a magyar állam eszméjével, s hogy – a mint különösen a Zrínyiek példája tanúsítja – a nemzetiségükhez való tartozás érzetét össze tudták egyeztetni a magyar haza szeretetével. Ez tehát egészen önök ellen szól, tisztelt uraim ...

Csak ennyit és nem többet kívánunk mi is ma önöktől és a többi nemzetiségektől; csak azt kívánjuk, hogy legyenek olyan hazafiak, minők azok a kebelük-ből származott nagyok és azok a román eredetű nemes családok tagjai egytől-egyig voltak.

De önök e helyett az elsőtől az utolsóig »rengátoknak« bélyegzik a dicső férfiakat és azokat az előkelő családokat, melyek igazi fényt áraszthatnának nemzetiségükre; s fanatikus vakságukban nem veszik észre, hogy midőn ezt cselekszik, tulajdonképpen úgy járnak el, »mint a Shakespeare örültje Ophelia, ki

letépte és saját lábaihoz a sárba dobálta koszorújának legékesebb virágait».

S a mint elbánnak a régiekkel, úgy viselkednek az újakkal, az élőkkel szemben is. Moconiu és társai renegátok, mert mérsékeltek, Gál József renegát, mert békét akar, Szerb György, mert magyar körökben forog, Vuja Péter és Beles János, mert megszavazták az egyházpolitikai javaslatokat, Sierbanu, mert a Kossuth halála alkalmával elismerőleg emlékezett meg a nagy hazafi érdemeiről, Véghső Gellért, mert távol tartja magát a nemzetiségi izgatóktól, Vintz Gyula, mert állandó barátságban él a mármarosai magyarokkal, Manu és Munteanu ügyvédek, mert szóba merészeltek állani a magyar belügyminiszterrel s így tovább. Ilyenformán maholnap Russu Sirianu is áruló lehet, mert a nyáron véletlenül egy vonaton utazott Hieronymivel.

De még jól jár, ki ennyivel megmenekülhet a túlzok körmei közül, mert némelyikről az is kiderül, hogy a szerencsétlen flótás voltaképpen nem is román polgár, hanem görög, örmény vagy éppen zsidó eredetű himpellér, mint a Moldován Gergely és mások szomorú esete tanúsítja.

Ezekkel egyszersmind azt is óhajottam jelezni, hogy a román intelligenzia tagjai között igenis feles számmal vannak olyanok, kik a kérdés érdekében sem értenek egyet a román nemzeti párttal. Es ezeknek sorait különösen szaporítják azok az intelligens románok, kik az államtól vagy a törvényhatóságoktól hivatali megbízást vagy kinevezést fogadtak és fogadnak el ma is naponként. Mert ha ez másképpen állana, ha a román főpapok és román állami és me-

gyei közhivatalnokok a magyar állam ellen irányuló konspiráció gondolatával szívükben foglalnák el és tartanák elfoglalva állásaikat: akkor... akkor azok az urak még csak a »becsületes ember« nevére sem formálhatnának igényt maguknak.

Sok észrevételt tehetnének még azokra, mik az ellentáborból felhozattak. Minthogy azonban száz szónak is csak egy a vége, én is rá akarok már térni a dolog végére.

VI.

A román kérdés megoldása.

A dolog vége, rezultátuma abban áll, hogy a magyar-román kérdés zűrzavarából ma még csak egyetlen szilárd pont látszik ki, melyre nézve nem igen van vélemény-különbség a magyarok és románok között. Az t. i. hogy *közös érdekünk és hivatásunk az általunk elfoglalt fonton áttörhetetlen gátat képezni a szláv terjeszkedési törekvések ellen.*

Számban nem sok, de súlyra nézve igen nagy jelentőségű eredmény, mert ha van érdek, mely minket egymásra utal, s ez épenséggel mindkettőnk élet-érdeke: majdnem lehetetlen, hogy meg ne találjuk az annak sikeres védelmére szolgáló közös eszközöket és módokat, ha csak szellemi vaksággal nem vagyunk megverve, vagy a jó akarat nem hiányzik valamelyik részen.

Hogy az 1848 óta nyilvánosságra került román javaslattevők közül (ezek közé számítva az 1861. és az 1868-iki országgyűléseken nemzetiségi részről

előterjesztett kisebbségi törvényjavaslatokat is) egyik sem vezetne el a célhoz: azt már bővebben kifejtettem.

Az e részben előadottakhoz hozzá teszem még e helyen, hogy valamennyi között a legutoljára emlegetett »állam szövetség« tervének valószínűsítése lenne a legveszedelmesebb mindnyájunkra nézve.

Ilyennek kell nyilvánítanom pedig ezt nem csak azért, mert a nyelvek sokasága bábeli zavarokat idézhetne elő az ügyek vitelében; nem is egyedül azért, mert a föderalizmus általában véve egyebüttl sem anyhyira az erőnek mint inkább a gyengeségnek forrása: hanem legfőképpen azért, mert abban a szövetségi kötelékben az összállam eszméjének alig akadna egy harmadik barátja a német és a magyar nemzetek mellett. A többiek állandólag a szomszéd rokon fajokkal való egyesülésre törnének mindaddig, míg csak törekvésük sikert nem érne.

Ezen az utón tehát rövid idő alatt oda jutnánk, hogy tönkre menne Magyarország, tönkre Ausztria, s ezekkel együtt természetesen a Habsburg-dinastia is; melynek érdekeit pedig oly kirívó, oly tüntető, hogy ne mondjam zajos kegyelettel szokták védelmezni,, néha még velünk szemben is, a mi örökösen loyalis román testvéreink.

És mi történnék ezek után?

Első sorban minden esetre a jelenlegi osztrák-magyar területeken lakó összes néptörzseknek szét-hullása és szétzüllése.

Azután az újjáalakulási kísérleteknek egy beláthatatlan sorozata, melyeknek folyama alatt a bizony-

talanság, a békétlenség és az állandó zűrzavar gonosz szellemei ütnének tanyát Európa keleti vidékein. És mindez bekövetkeznék a nélkül, hogy még csak távoli kilátás is lehetne arra, hogy a mai Ausztria-Magyarország helyén valamikor ismét egy nagyobb és erőteljesebb állam alakulhasson.

Ilyen tervet tehát nem a jóbarát kínálhat oda barátjának, hanem csakis az ellenség saját gyűlölt ellenfelének.

Nem uraim, erre a térre nem mehetünk rá, mert ezen lépésnek horderejét előre kiszámítani teljes lehetetlenség: a nemzetek, a népek sorsával pedig – mint önök igen helyesen mondják – könnyelmű játékot űzni nemcsak hiba, de a szónak legszigorúbb értelmében megbocsáthatatlan bűn lenne.

Nem marad más hátra tehát, minthogy *önök feladva eddigi helytelen és reménytelen politikájukat és követve a Corvinok és Zrínyiek dicső példáját igyekezzenek aspirációikkal a magyar nemzeti állam körén belül maradni és elhelyezkedni.*

Véleményem szerint *ez a lépés annyira »conditio sine qua non«-ja a békés kiegyenlítésnek, hogy annak megtétele nélkül részünkről még csak tárgyalásokba sem bocsátkozhatunk önökkel.*

Az erre következő további lépést képeznék, hogy *mindkét részről kölcsönösen felejtjük el mindazt, a mi közöttünk az 1848-iki május 14-én innen történt.*

Álljunk rá a szabadság és egyenlőség elveire épített 1848-iki magyar alkotmány szikla talapzatára, s ennek megfelelőleg alakítsuk át és építsük ki összes állami intézményeinket.

De tegyük mindezt *az eddigi alakoskodás mellőzésével őszintén és tartalék gondolat nélkül, mint igazi jó barátok, mint testvérek; s azután tartsuk is meg a kötést és a törvényeiket becsületesen mint férfiakhoz illik, akár a Dráko büntetésének terhe alatt, ha úgy tetszik. Ha érdekekben egyek vagyunk: forrjunk össze érzelemben is.*

Akkor majd ki fog tűnni, hogy a magyar állam nem veszedelme, de oltalmazója lesz a román nemzetiségnek; hogy nemcsak el nem nyomja, de a saját erejével is elősegíti a román nemzeti kultúra fejlődését.

Én ezt tartanám a leghelyesebb megoldásnak. A ki jobbat tud, mondja el. Az ország és a benne lakó összes néptörzsek ügyének tesz szolgálatot vele.

MÁSODIK RÉSZ.

A magyar nemzetiségi politika.

I.

Nemzetiségi politikánk 1848-ig.*

Hogy a magyar államnak mint ilyennek 1848 előtt nem volt és nem lehetett megfelelő nemzetiségi politikája, annak illusztrálására elégséges rámutatnom azon, a jelen munkálat rendén már felemlített tényre, hogy a pánszlávisztikus és dákoromán törekvéseknek legbuzgóbb titokzatos támogatója és szítója azon bécsi kormány volt, melynek kezében a dikaszteriális magyar kormányzóhatóságok: a kancellária és a helytartótanács tehetetlen bábfigurák módjára szerepeltek.

Egy esetben azonban még sem kerülhette ki a ravasz bécsi kormány, hogy célzataival ellentétes irányban is bele ne avatkozzék a forrongó nemzetiségi mozgalmakba. Értem azon esetet, midőn a megyék ismételt sürgetésére kényszerülve volt Rudics bácsi főispánt királyi biztosul küldeni ki Horvátországba a viszályok körülményeinek megvizsgálására.

* Ezen időszak adatai legnagyobb részben Horváth Mihály többször idézett munkája után vannak összeállítva.

A kormány ezen közbeavatkozásának természetesen semmi jó eredménye nem lett reánk nézve. És pedig valószínűleg azért, mert az illirapostolok, ha nem is voltak e részben külön informálva, az addig történetek után meglehettek győződve róla, hogy a kormánynak az akcióval nincs más célja: ut aliquid facere videtur.

Az országgyűlés mint már ezt is megjegyeztem, egyelőre kivált nem ismerte fel a szláv mozgalmak valódi karakterét és horderejét; vagy talán más irányú bokros elfoglaltatásai miatt nem juthatott ahhoz, hogy az ügygyel érdemlegesen foglalkozzék. Annyi bizonyos, hogy a kérdés 1848 előtt csak elvétve fordult meg az országos traktátusok színpadán.

Annál buzgóbb figyelemmel kísérték a dolgot a sajtó és a varmegyék pártszínezetei különbség nélkül. Nemzeti életünknek ezen fontos tényezői minden tőlük kitelhetőt elkövettek, hogy leleplezzék és megbélyegezzék a titkos üzemeket, s hogy a mozgalomban rejlő veszélyekre felhívják a nemzet figyelmét. Az elhangzott szép szónoklatok s a még szebben megírott hírlapi cikkelyek azonban nem voltak elégségesek arra, hogy megjobbítsák a már akkor több mint húsz éves mulasztás folytán lényegesen elromlott helyzetet; pedig az egyik megye egészen odáig ment, hogy nemzetiségi izgatás czímén Józseffy superintendensnek perbefogatását is elrendelte.

Az 1848 előtti magyar közélet szereplő férfiai között a hazafias lelkületű gr. Zay Károly volt az első, ki egész horderejében felismerte a pánszláv mozgalmakban rejlő veszély miben állását és nagyságát.

Gr. Zay részéről az állapotok felismerését rögtön követte a legfáradhatatlanabb tevékenység, mely valaha jó ügy mellett kifejtetett.

1840-ben az ágostai evangélikusok főfelügyelőjévé választatván meg, részint betiltotta részint szigorú ellenőrzés alá helyezte az ágostai egyházakban és iskolákban alakult pánszlávisztikus társulatokat, s hogy gyökerében orvosolhassa a már elharapózott bajt indítványozta, hogy az evangélikus ágostai és az evangélikus református hitfelekezetek egységes protestáns egyetemet állítsanak fel Budapesten.

Gr. Zaynak ezen indítványát Bernáth Zsigmond azzal egészítette ki, hogy a két felekezet egyetemes gyűlései is egyesítenek egy egységes konventté. Kossuth Lajos pedig javaslatba hozta, hogy egyszerűen egy közös egyházi hírlap kiadása is határozassék el.

Az evangélikus reformátusok és az ágostaiaknak hazafias szellemű része Zay gróffal az élükön egész buzgalommal igyekeztek testté változtatni az üdvös ígéket; sajnos azonban, hogy törekvésük a már akkor túlságosan megerősödött pánszlávok ellenállásán csakhamar hajótörést szenvedett.

Gr. *Széchenyi* István, ki »dús élte kincsét« egészen a magyarság megerősítésére költötte, 1842-iki akadémiai beszédében emlékezett meg először a nemzetiségi kérdéstről. És ez a megemlékezés egy súlyos vád volt a magyar nemzeti nyelv ápolása mellett szorgoskodó akkori összes tényezők ellen.

A gr. *Széchenyi* hazafias lelkét egyszerre túlságos aggodalom szállta meg a rohamosan terjedő pán-

szláv mozgalmak láttára. Ezen hangulatában élesen kikelt a magyar nyelv terjesztése mellett kifejtett túlbuzgalom (?) ellen, s a pánszlávizmus keletkezését és fejlődését az ezen túlbuzgóság által felkeltett visszahatás eredményének tulajdonította. Kifejezést adott egyszersmind azon meggyőződésének, hogy az egyetlen mód, melyen nemzetiségünket biztosíthatjuk, hogy szellemi fenségünk, irodalmunk és civilizációnk emelése által szerezzünk a magyarságnak olvasztó erőt.

Deák Ferencz Zalavármegyének 1843. november 10-én tartott közgyűlésén azon kijelentést tette, miszerint részéről is óhajtja ugyan, hogy a magyar nyelv használata terjesztessék, de egyszersmind kívánatosnak találja, »hogy az csak privát kapacitáció, tanítás és intézetek útján hozassék virágzásba«.

Báró *Wesselényi* Miklós 1843-ban már világosan látta azon veszélyeket, melyeket reánk nézve a pánszlávizmus s az akkor még nyilvános kitörésre sem jutott, de általa a mint látszik, idejekorán felismert dákorománizmus rejtenek magukban. Ennélfogva egy új Cassandra jós lelkével figyelmeztette »Szózatában« a Dinástiát, hogy adjon alkotmányt összes népeinek, s ez utón fűzze azokat erősebb kapcsolatokkal egymáshoz és magához; más szavakkal, hogy a birodalmat szervezze újra a szabadság és alkotmányosság elvei alapján – és pedig a szövetségi rendszer külső létformái szerint.

Wesselényi Széchenyivel ellentétben azt hitte, hogy a magyar nyelv terjesztése körül egy jottával sem történt több, mint a mennyinek történni kellett?

mint mulasztást említi fel és rója meg azonban, hogy a magyar nyelvre vonatkozó törvényhozási intézkedésekkel (1836: III, 1840: VI. és 1844: II. t.-cz.) kapcsolatosan, a más fajbeliek és nyelvűek méltányos kielégítéséről is nem lett gondoskodva.

Hogy mit értett Wesselényi a más nyelvűek méltányos kielégítése alatt: arra nézve a »Szózat« nem ad bővebb felvilágosítást.

Az e részben mutatkozó hézagot azonban némileg pótolja a dicső emlékezetű hazafinak az országgyűlés felső házában 1848. évi augusztus hó 25-én tett indítványa, melyben oly törvényjavaslat előterjesztését kívánja a kormánytól, melynek alapján az erdélyi egyesült és nem egyesült görög vallásúak egyházi dolgai felett az illető egyházak, a minisztérium felügyelete alatt szabadon rendelkezhessenek és egyházi belügyeikről szóló jegyzőkönyveiket magyar és román nyelven szerkeszthessék; továbbá, hogy a román elemi iskolákban a román nyelv legyen a tanítás nyelve; hogy a román községekben a jegyzőkönyvek magyar és román nyelven vezettessenek; és végre hogy a román nyelvű kér-, köt- s más magán oklevelek mindenkitől elfogadtassanak, ha latin betűkkel vannak írva.

Kossuth Lajos már a »Pesti Hírlap« hasábjain egyik első rangú bajnoka volt a nemzeti nyelv ügyének, s egyszersmind a legsúlyosabb ostora az ország békéjét veszélyeztető pánszlávisztikus törekvéseknek.

Hogy gróf Zaynak a két protestáns felekezet szerves összeköttetésbe hozatalára vonatkozó indítványát melegen pártolta s azt a közös egyházi hírlap

kiadására vonatkozó javaslattal meg is toldotta: már említettem.

Kossuthnak a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontját leginkább az 1848 márczius 28-iki országgyűlési beszéde illetőleg ennek azon passzusa tükrözi vissza, melyben kijelenti »hogy ő nem kételkedik, mikép a közös szabadság nemsokára ki fogja egyenlíteni a nemzetiségi különbségeket és ellenszenveket«.

A nemzet akkori vezérének ezen alapfelfogását mintegy kiegészíti az 1848 ápril 8-iki kerületi ülésben az új vidéki szerb küldöttségnek a karok és rendek megbízásából adott ama válasza, hogy a vállások teljes egyenlőségének kimondásával a szerbek e tárgyú óhaja is teljesített; továbbá, hogy az országgyűlési képviselő megállapításánál – nyelv- és valláskülönbségtől eltekintve – egyedül a polgárok száma vétetett alapul; végre hogy a hivatalok betöltésénél jövőben ugyancsak nyelvi és vallásbeli különbség nélkül, kizárólag a képesség és az érdem fog dönteni. Az utóbbi kijelentéshez hozzá teszi azonban, hogy »a kisebb hivataloknál (a beszédben közvetlenül ezelőtt a ministeri állásról volt szó) maga is szükségesnek ismeri a külön nemzet s vallásbeliek alkalmazását, miuíán az érdekek kiegyenlítése tekintetéből sok aprólékos viszony ismerete kívántatik meg a kormányban, hogy jól kormányozzon«.

A Kossuth véleményének általános részében osztott jóformán az egész országgyűlés, mely – mint Horváth Mihály írja – »azt hitte, hogy elég lesz a népet a pozsonyi gyökeres átalakulásról felvilágosítani

s az minden bujtogató daczára is nyugodt maradandó».

Világos ezekből, hogy 1848 előtt, sőt még 1848-ban is azon feltevésben jutott kifejezésre a magyar nemzetiségi politika, hogy a jobbágyság, robot és tized eltörlésében és a szabad föld biztosításában, a jogi és politikai egyenlőség kimondásában, a vallási és közoktatási, valamint a sajtó s az egyesületi és gyülekezési szabadság közössé tételében – melyek kétségen kívül elegendő teret szolgáltattak a nemzetiségi egységek fentartására és tovább fejlesztésére – teljes és végleges megoldásra fog találni a nemzetiségi kérdés.

S ha meggondoljuk, hogy a magyar nemzet a kereszténységnek és a nyugoti civilizációnak tett ezer esztendő szolgálati, nagy mérvű relatív számbeli többsége és tagadhatatlan kultúrai elsősége fejében alig tartott fen magának egyebet, mint azt az egyet, hogy az állam hivatalos nyelve a magyar legyen: ha mindezeket meggondoljuk, még csak túlzottan vérmesnek sem nevezhetjük a számítást.

És hogy az országgyűlésnek a nemzetiségekkel szemben követett ezen eljárása mennyire őszinte volt, mennyire kizárt minden utógondolatot, arra a legkétségtelenebb bizonyítékul szolgál azon tény, hogy az 1848:–XXVI. i-cikkben már előre ki lett mondva még az is, hogy a megyék a közelebbi országgyűlésen *nép képviselő* alapján lesznek újra szervezendők.

Az előrebocsátottakban körülírt általános felfogástól, mint már megérintettem, csak Széchenyi, Deák, Wesselényi és Kossuth tápláltak némi-némi részben eltérő véleményeket. A »legnagyobb magyar« lassúbb és

inkább a kultúra hódító hatásából mintegy önként fakadó processust szeretett volna inaugurálni a nemzeti nyelv terjesztésében. Igen közel állott ezen felfogáshoz a »legbölcsebb magyar« nézete és véleménye is. A »leglelkesebb magyar« és a »legmagyarabb magyar« a szabadság és egyenlőség elveire alapított alkotmányban még külön garanciákat is óhajtottak nyújtani a nemzetiségek védelmére, és pedig az első a vallásszabadság és a nemzetiségi nyelvek használata, és a második a hivatali állások betöltése körüli intézkedésekben.

Hogy mi lett ezen liberális és valóban testvéries magyar nemzetiségi politikának a sorsa: az 1848/49-iki események véres évkönyveiben s az erre következett elnyomatás viszontagságos történetében elég bőven meg vagyunk írva.

II.

Nemzetiségi politikánk 1848-tól 1868-ig.

1848-tól 1861-ig be voltak zárva a nemzet előtt a politikai közélet csarnokai. Erről az időről tehát alig akad valami feljegyezni való tárgyunkra vonatkozólag.

1861-ben egészen új stádiumba lépett a magyar nemzetiségi politika kérdése.

Az 1848-tól 1861-ig lefolyt idő alatt elég bő és, tegyük hozzá, elég szomorú alkalma volt a magyar nemzetnek meggyőződni arról, hogy a nemzetiségek az 1848-iki vívmányokkal magukat kielégíthetőknek nem találják.

Az 1861-iki törvényhozás tehát késznek nyilatkozott más irányban is garanciákat szolgáltatni a nemzetiségek egyediségének és fejlődésének biztosítására.

Annak e részbeni álláspontja különösen az első felirat következő szakaszaiban jut világos és határozott kifejezésre:

A múlt idők szomorú eseményei káros félreértéseket idéztek elő közöttünk és nem magyar nemzetiségű polgártársaink között. Ezen polgártársainknak nemzetiségük érdekében ... követeléseik vannak, melyeket ignorálnunk nem lehet, de nem is akarunk. Elvagyunk határozva mindent elkövetni, hogy a félreértések elháríttassanak, s tesszük, mit az ország szét-darabolása s önállóságának feladása nélkül tehetünk, hogy a honnak minden polgárai érdekekben s érzelmeiben összeforranak.« . . .

»Hiszszük, hogy Erdélynek nem magyar nemzetiségű polgárai sem fogják kockáztatva látni az egyesülés által nemzeti érdekeiket, mert megnyugvást és teljes biztosítást fognak találni azokban, miket mi más nemzetiségű polgártársaink irányában határozni s tenni fogunk.« ...

»Mi a teljes jogegyenlőség alapján akarjuk kifejezni és biztosítani alkotmányos életünket. Akarjuk, hogy a polgári jogok teljes élvezetére nézve sem vallás, sem nemzetiség a hon polgárai között különbséget ne tegyen, s törvényeink mindazon rendeleteit, melyek a teljes jogegyenlőséget korlátozzák, még ezen országgyűlésen óhajtjuk az igazság és méltányosság kívánalmaihoz módosítani.« . . .

»Komolyan óhajtunk méltányosak lenni ... a közöttünk lakó más nemzetiségű honfitársaink igényei iránt s azt akarjuk, hogy ne csak törvények, ne csak szerződések, hanem közös érdekek, közös érzelmek egyesítsenek bennünket.«

Egészen ezen keretben mozog az 1861-iki második felirat is, mint azt ennek következő részletei bizonyítják:

»Nem tudjuk, miképpen veszélyeztethetné az egyesülés (unió) Erdély nem-magyar ajkú lakosainak nemzetiségi érdekeit. Hiszen ugyanazon törvény, mely az egyesülést megállapította, Erdélyben is felszabadította a népet, kimondotta az egyenjogúságot, s a polgári és politikai jogokat a népnek minden osztályaira s nemzetiségére kiterjesztette.«....

»Mi Erdély nem-magyar ajkú lakosainak nemzetiségi érdekeit szintűgy teljes mértékben fogjuk méltányolni, mint a magyarországiakét.« »Alaptalannak nyilvánítjuk azt a vádat, hogy az 1848-iki törvények Magyarország nem-magyar ajkú lakosainak nemzetiségi jogait sértették ... Nyelvre és nemzetiségre azok semmi újabb rendelkezést nem foglalnak magukban ... Megemlíttetik ugyan az V. t.-cz. 3. §-ában hogy a törvényhozás nyelve egyedül a magyar; a XV. t.-cz. 2. §-ának c) pontja alatt pedig ugyanez mondatik a megyei gyűlések tanácskozási nyelvére nézve. De mindezek nem valának új rendeletek, hanem korábbi törvényeinknek, névszerint az 1836. évi III., 1840. évi VI. és 1844. évi II. törvénycikkeknek folytonos gyakorlat által is szentesített következesei.« ... »Alig van állam Európában, melynek népessége több-

féle nemzetiséghez nem tartoznék. ... És mi nyíltan merjük állítani, hogy azok legnagyobb részében a többféle nemzetiségek jogai s érdekei több méltánylást nem találnak, mint nálunk eddig is találtak.« . . . »De tudjuk mi azt, hogy a mindinkább fejlődő nemzetiségi érzet figyelmet érdemel s nem lehet azt a múlt időknek és a régibb törvényeknek mértékével mérni. Nem fogjuk felejtani, hogy Magyarország nem-magyar ajkú lakosai szintűgy Magyarország polgárai; mi őszinte készséggel akarjuk mindazt, a mit e részben az ő érdekeik s a haza közérdeke megkíván, törvény által biztosítani.«

A dolog bővebb felvilágosítása végett meg kell jegyezni, hogy a második felirat ezen passzusai választ képeznek az első felirat folytán keletkezett királyi leiratra, melyben a többek között azon utasítás is helyet foglalt, hogy az országgyűlés mentől előbb oly törvényjavaslatot készítsen, mely Magyarország nem-magyar ajkú lakosainak nemzetiségi jogait, ezek terjedelmét, mind nyelvük és nemzetiségi kifejlődésükre, mind pedig közigazgatási viszonyukra nézve határozottan és világosan formulázva tartalmazza«.

A királyi leirat következtében az 1861-iki képviselőház egy 27 tagú bizottságot küldött ki kebeléből javaslattételre. A bizottság munkálatát el is készítette s augusztus hó 1-én a Vlád és Popovics képviselők által benyújtott kisebbségi külön véleménynyel együtt a képviselőház elé terjesztette.

A bizottsági munkálatban különösen két alapelv domborodott ki, t. i. hogy *a haza minden ajkú polgárai az egységes és oszthatatlan magyar nemzet*

tagjai s hogy a nem magyar ajkú népfajok külön nemzetiségeket képeznek, melyek az ország egységének korlátaín belül az egyéni és területi szabadság alapján akadálytalanul érvényesülhetnek; fenntarthatják és tovább fejleszthetik magukat.

A külön vélemény a nemzetiségeknek a magyar nemzettel való egyenlőségére volt alapítva, s annak benyújtói a vármegyéknek nyelvterületek szerinti felosztását s ezen alapon az országnak mintegy szövetséges állammá való átalakítását hozták javaslatba.

A képviselőház, a mint tudjuk, az országgyűlésnek csakhamar bekövetkezett feloszlata miatt nem jutott azon helyzetbe, hogy a bizottsági munkálatokat tárgyalás alá vehesse s ekképen a kérdésnek rendezését, bárcsak a maga részéről is, befejezhesse.

Más egyebek között az 1861-iki nemzetiségi bizottság kisebbségének külön véleménye is igazolja, hogy a bécsi kormány 1848–9-ben s ezután is mennyire megnövelte a nemzetiségek aspirációit, – mily súlyos, és a monarchia fennállásával ellentétes kötelezettségeket vállalt magára azokkal szemben csak azért, hogy őket alkalomadtán ellenünk kijátszhassa és felhasználhassa.

Az erre következett négy évi szünet után az 1865-iki országgyűlés újra felvette ezen irányban is az 1861-ben elejtett fonalat, midőn az 1866-iki első feliratban ismételve kijelentette, hogy az unióból származó viszonyok rendezésénél (mint általában a nemzetiségi kérdésben) a testvéri szeretet érzelmei által fogja vezetetni magát; s ezen nyilatkozatához egy-szersmind azt is hozzáfűzte, hogy a siker iránt táplált jó reménységének alapja azon bizalom, hogy a

nemzettől senki sem kivan olyasmit, mi alkotmányának alapelveit veszélyeztethetné.

A felíratra adott királyi válasz kedvesen vette az országgyűlés által tett azon ígéretet, miszerint . . . »Magyarországnak nem magyar-ajkú lakosai irányában mindazt, a mit e részben az ő érdekeik és a haza közérdeke megkíván, törvény által óhajtja rendeztetni«.

Ezzel a nemzetiségi kérdés tekintetében teljesen helyreállott az egyetértés az országgyűlés és a korona között. – Elannyira, hogy az ügy az 1866-iki második felíratban és folytatólag többé már szóba sem került.

Mielőtt rátérnék a nemzet és a korona között létesült elvi megállapodás folytán keletkezett törvényhozási alkotásokra, néhány sorral meg kell emlékezni még *báró Eötvös József*-nek azon nagybecsű könyvéről, mely 1865-ben »A nemzetiségi kérdés« címe alatt látott napvilágot.

A munka nemcsak írójának ismeretes bölcsességénél és nagy nevével fogva követeli meg a tekintetbevételt, de különös figyelmet érdemel azért is, mert jelentékeny befolyással volt a nemzetiségi kérdésnek 1868-ban bekövetkezett megoldására, – s lényegében mintegy bevezetésnek tekinthető' az XLIV. törvénycikk megalkotásához.

A báró Eötvös nézete szerint a magyarországi nemzetiségi kérdést sem valamely elmélet kaptafájára ütni, sem más államok különleges viszonyai szerint szabályozni nem lehet, mert az egyedül a sajátos és minden mástól eltérő hazai viszonyok számbavéte-

lével és csak a gyakorlati élet követelményei szerint oldható meg helyesen. . . .

Azt mondja továbbá a szerző, hogy tekintettel arra, miszerint hazánkban a különböző népfajok egészen összevegyülve laknak egymással, itt a legjobb akaratral sem lehetne oly felosztást csinálni, mely mellett minden faj és nyelv külön területi határokat nyerne: a mi másképpen kifejezve annyit tesz, hogy nálunk tehát a svájczai canton-rendszer abszolúte nem alkalmazható.

Még kevésbbé lenne lehetséges – Eötvös szerint – minden nemzetiség részére külön jogokat biztosítani és imperatív törvényben állapítani meg, – (mint például az 1861-iki képviselőházi bizottság kisebbsége javasolta) – a nyelvhasználat és hivatalokra való alkalmazás eseteit és arányát.

Neki erős meggyőződése – írja folytatólag –, miszerint a megoldás titka abban rejlik, hogy a nemzetiségi követelések teljes összhangzásba hozassanak az állam egységének és lételének biztosításával; vagyis hogy egyfelől a nemzetiségek ne kívánjanak egyebet és többet, mit és mennyit az állami egység megbírhat, és másfelől, hogy az állam se követeljen többet, mint a mennyi céljaira elkerülhetlenül szükséges. Meggyőződése továbbá, hogy a kérdés ezen korlátok között egyedül és kizárólag az egyenlő szabadság alapján rendezhető, s hogy más nemzetiségű polgártársaink kielégítésére, illetőleg a nemzetiségi egyenjogúság keresztülvitelére csak az 1848-iki törvényeknek becsületes végrehajtása s az kívántatik meg, hogy közigazgatási szervezetünkben az önkormányzat elvéhez, azaz

azon formához ragaszkodjunk, melyet hosszú múlt s a nemzet erkölcei és szokásai egész lételünkkel összeforrasztottak. Magyarországon ennél fogva – mint Eötvös véli – semmi körülmények között sem szabad túlságosan centralizálni, mert ez akadálya lenne a nemzetiségek kifejlődésének. Helyzetünk tehát csak oly fokát türi meg a központosításnak, mely mellett helyhatósági önkormányzatunk számára elég tágas határok marad fenn.

Visszatérve ezek után előadásom tulajdonképpenfoglaláshoz: meg kell jegyezni, hogy *a nemzet csakhamar beváltotta a koronának 1866-ban ismételt tett ígéreteit, mert a mint létrejött az 1867-iki kiegyezés – az ezzel legszükségesebb teendők elvégzése után –, azonnal a nemzetiségi kérdés ügyének szabályozásához látott és ezt végre is hajtotta.*

Így jöttek létre majdnem sorjában egymásután az 1868: IX. t.-cz. («a görög-keleti vallásúak ügyében»); az 1868:XXX. t.-cz. («a magyar-horvát kiegyezés be-
cikkelyezéséről»); az 1868: XXXIX. t.-cz. («a gyulafehérvári görög-keleti érsekség s a lugosi és szamosújvári püspökségek iránt) és mindenek felett az 1868: XLIV. t.-cz («a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában»).

Az 1868: IX. t.-cz.-ben a görög-keleti román egyház elválasztott a görög-keleti szerb egyháztól, s mindkettő részére külön-külön autonómia biztosított

Az 1868: XXX. t.-cz.-ben törvénykönyvbe iktatott azon alkotmány, melyet Horvátország irt fel a Magyarország által neki nyújtott fehér lapra.

Az 1868: XXXIX. törvénycikkben a gyulafehérvári gör. kath. metropolia érsekséggé emeltetett s a lugosi és szamosújvári püspökségek törvényesen elismertettek.

Az 1868: XLIV. t.-cz.-ben végre szabályozást és biztosítást nyert a nemzetiségi nyelvhasználat, az iskolatartás és a hivatalokra való alkalmazás joga.

Feladatom körén kívül esik ezúttal, hogy részletes bonczolás alá vegyem a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában alkotott törvény egyes intézkedéseit.

Ki kell jelentenem azonban, hogy a törvény meghozatalával a nemzet lelkiismeretesen beváltotta másodízben is a különböző nemzetiségek iránti tartozását.

Sőt többet tett, mint a mennyit valaha kilátásba helyezett; és bizonyos tekintetben tovább is ment, mint a meddig az állam érdekeinek kockáztatása nélkül el mehetett volna. A törvény megalkotása után csakhamar emelkedtek legalább és még sűrűbben emelkednek újabb időben hangok és vélemények a magyar nemzet kebeléből, melyeknek zárószavait a nemzetiségi törvény megszorító módosítása, vagy éppen egészes eltörlése képezi.

Nem vonható kétségbe másfelől az sem, hogy a törvény létrejövele a nemzetiségek táborában sem idézte elő az annyira kívánt általános megnyugvást

Ezt bizonyítja különösen a képviselőházi negyvenes bizottság munkálatával szemben Mocsonyi, Bránovácsky és Miletics képviselők által benyújtott kisebbségi törvényjavaslat, mely az 1861-iki mintára a nemzetiségeket egyenjogúaknak nyilvánítva a magyar nemzettel, a képviselet s a nyelvi tékör megállapítását a lélekszámszerinti többség elvére kívánta alapítani, s ezen célból a vármegyéknek olyatén kikerekítését proponálta, hogy azok a lehetőségig ugyanazon nemzetiség tagjaiból álljanak. Egészen ezen felfogás

uralta az ellentörvényjavaslatnak a hivatalos nyelvekre és nyelvhasználatra, valamint az úgynevezett nemzeti oktatásra és az iskolákra vonatkozó dispositionióit is. Ugyancsak a fejek szerinti létszám bázisára fektette a javaslat a felső házban, valamint a központi hatóságoknál, főtörvényszékeknél, vármegyéknél s egyáltalában mindazon méltóságokban és hivatalokban való képviselést is, melyeknek betöltése a korona, illetőleg a végrehajtó hatalom kinevezésétől függ.

Hogy a nemzetiségi törvény a nemzetiségeket már megalkotása idejében sem elégítette ki, annak egy másik fényes bizonyítékát képezi az a tény, hogy létrehozatalához alig járult hozzá valaki a nem magyar nemzetiségű képviselők közül, bármelyik országos politikai párthoz tartoztak legyen is különben azok. A Deák-párti Manojlovics Emil például bizonyos fentartásokkal egyenesen a Mocsonyi-Branovácsky-Miletics-féle javaslatra szavazott, míg Nikolics Sándor, Vlád Alajos, Mihályi Peter és Missics János sem az egyik, sem a másik javaslatot nem találták elfogadhatónak a maguk részéről. Bömches Fabritius, Eitel, Ranicher, Láng, Rinder és Drotlef régi szokás szerint csak azon feltétel alatt lettek volna hajlandók magukévá tenni a törvényjavaslatot ha az alkotandó törvény az erdélyi részekre, illetőleg az erdélyi szászokra ki nem terjesztetik .... Hoszú József és Jovanovics György végre sem a vitában, sem a szavazásban részt nem vettek.

A legfőbb bizonyítékot azonban ezen irányban, tagadhatatlanul az 1869-iki szerdahelyi román értekezlet határozata képezi, melyben az elégedetlenség a

képviselőház körén kívül is nyilvános kifejezésre jutott, mielőtt a törvény értékének a gyakorlati alkalmazásban való kipróbálása jóformán meg is kísértethetett volna.

És ez igen természetes volt, mert a nemzetiségek 1848-tól kezdve, – mint bő alkalmunk volt meggyőződni – mindig nyelvterületek alakítását s azok körében nyelvüknek korlátlan használatát, egyszerűen kifejezve a magyar nemzeti államnak szövetséges állammá való átváltoztatását követelték és követelik ma is.

Ezen felfogásuk mindazonáltal egy perczre sem akadályozta meg tisztelt polgártársainkat abban, hogy részükről is egész mértékben élvezetében ne lépjenek mindazon szabadságoknak, jogoknak és intézményeknek, melyeket mindnyájunk számára az 1848-iki törvényhozás létesített s az 1865-8-iki törvényhozás tovább fejlesztett.

Élvezetében léptek különösen a vallásszabadságnak és az egyházi önkormányzatnak, az iskolai és tanítási szabadságnak, a sajtó-szabadságnak s az egyesülési és gyülekezési szabadságnak.

Mindezen üdvös intézményeket azonban nem a közös haza érdekeinek előmozdítására, hanem csak arra használták fel, hogy felfegyverezzék magukat azok ellen, kiknek azokat köszönhetik.

Az előnyöket elvitték, a kötelességeket érintetlenül ott felejtették.

Társas életben, egyházban, iskolában, sajtóban, egyletekben – el egészen az inkább kozmopolitisztikus természetű gazdasági egyletekig és pénzintézetekig, mindenütt kizárólag nemzetiségi alapokon szervezkedtek.

Igen, mert a magyar nemzet iránti vonzalom – ha ugyan valaha ott tanyázott – egészen kiesett lelkükből, és a magyar nemzeti állam iránt, a mint látszik, nem éreznek egyéb kötelességet, mint azon egyetlent, hogy a külső véletlen által kínálandó legelső alkalommal ismét fegyvert fogjanak ellene.

Előre is képzelem, mennyire fognak bámulni a küszöbön álló harmadik ezer év emberei, midőn egy állam történetét olvassák a második ezredév végéről, melynek polgárai minden lehetőt elkövettek a saját országuk megrontására és különösen arra, hogy a sok tekintetben egyéni boldogulásuk feltételét is képező állami nyelv megismerésének útja minden kitelhető módon elzárassék fajrokonaiak elől.

És miért cselekszik mindezeket?

Azért, mert a magyarok ezer esztendő lefolyása alatt egyetlen egyszer sem kísértették meg a nemzeti-ségeknek egy egységes nemzettestbe való beolvasztását, mint megkísérlették és végre is hajtották a többi európai nemzetek, nevezetesen az angolok, francziák, stb.

És azért, mert nem akarjuk megengedni nekik, hogy naczionálisztikus utópiák után szaladva tönkre tegyék az államot, s ennek romjai között ők is szétzüljenek, eltűnjenek és nyom nélkül elenyésszenek a föld színéről, mint oly sok népfaj elenyészett már az idők folyamában.

Ilyen előzmények után jutott s csak is ezek után juthatott a magyar nemzetiségi politika fejlődése egy egészen új stádiumba 1868 óta – mondhatjuk – egy új irányba, melyet legtalálóbban a visszahatás irányának nevezhetnénk el.

III

Nemzetiségi politikánk 1868-tól 1891-ig.

Az előző fejezetben érintettem már, hogy az 1868. évi reformok sem hozták meg a magyar nemzet és a nemzetiségek között az annyira óhajtott és az ország érdekében is valóban kívánatos és szükséges egyetértést, daczára annak, hogy a nemzet – mint mi hisszük – az engedékenység terén elment egészen a legszélső határokig.

Említettem azt is, hogy a nemzetiségek miként igyekeztek és igyekeznek ma is a saját külön államellenes céljaikra kizsákmányolni a szabadság és egyenlőség révén birtokukba jutott alkotmányos intézményeket, s hogy a haza iránti kötelességüknek csak annyiban, illetőleg azon határig tesznek eleget, meddig a szolgabíró és közjegyző keze s a csendőr és katona szuronya elérnek.

Hogy ezen menthetetlen eljárásuk élénk visszahatást kellett hogy elő idézzon a magyar nemzet körében: az természetesnek látszhatik mindenki előtt.

És ez a visszahatás csakhamar félreismerhetlen tényekben kezdett nyilvánulni úgy a törvényhozás és a kormányzat, mint a társadalmi élet terén is.

A törvényhozás terén először »a köztörvényhatóságok rendezéséről« szülő 1870:XLII. t.-cz.-ben jutott kifejezésre a nemzetiségek irányában támadt bizalmatlanság érzete. És pedig egyfelől az úgynevezett virilis intézmény behozatalában és másfelől a kandidáció rendszerének azon körmönfont procedúrájában,

melylyel a kormánytól függő főispán, a tisztviselő választások feltétlen és kizárólagos urává tétetett, s hogy annak még csak erkölcsi felelőssége is teljesen paralizáltathassék egy kisebb, de felerészben általa választott testület állíttatott oda oldala mellé villámhárítónak.

Ezen irányzat következetes folytatásra talált az 1876. és az 1886-iki közigazgatási reformokban, melyek fokozatosan növelték a központi kormány befolyását, hatalmát és mindszűkebbre szorították az állampolgári öncselekvőségnek hajdanában oly széles mezejét, tágas körét.

De még tovább menő következései is voltak ebben az irányban a nemzetiségek magatartása által felkeltett visszahatásnak: napirendre került a közigazgatás államosításának ügye ... a közigazgatási tisztviselők kinevezésének kérdése. És amint ma állanak a viszonyok, távolról sincs kizárva annak lehetősége, hogy a kérdés oly megoldásra jusson, melyben az 1848-ban a maga tisztaságában odaállított szabadság és egyenlőség sziklakövei többé-kevésbé ki fognak mozdulni állami szervezetünk épületének talpgerendái alól.

A többi szempontok mellett, melyeket itt részletezni nem volna helyén, ezen irányzat megnyilatkozását is lehetetlen fel nem ismernünk az 1874-iki választási törvény megalkotásánál követett azon eljárásban, mely szerint a választói jogosultság meghatározásánál nem jutottak elegendőleg érvényre az 1848-iki demokratikus felfogás követelményei, s hogy bizonyos körök ma is oly mereven visszautasító magatartást

tanúsítanak a választási törvénynek sok részről követelt revíziója ellen.

De azon makacs törekvésekkel szemben, melyeket a nemzetiségek a magyar nyelv használatának és terjedésének megakadályozása körül kifejtettek és ma is kifejtenek: e téren is kényszerülve volt a törvényhozás némi ellensúlyokat keresni és létesíteni

Így jöttek létre a magyar nyelv tanítását tárgyozó népiskolai, középiskolai és óvodai törvények; melyeknek közös célja azonban egy vonallal sem helyeztett túl azon a határon, melyet a nyelv megtanulásának hozzáférhetővé tétele mintegy természetszerűleg kijelölt a törvényhozás különböző faktorai előtt,

Ugyanebben lelik magyarázatukat igazságügyi törvényhozásunknak az 1868-iki alaptörvény irányától némileg eltérő újabb nyelvbeli rendelkezései is.

És nem lehetetlen, hogy a területi rendezésről alkotott 1876-iki, valamint az úgynevezett telepítési törvény meghozatala is a nemzetiségeknek a nyelvhatárok szerint való elkülönítésére irányított törekvéseiben bírja egyik alapvető indokát.

Hogy a törvényhozásban nyilvánult ezen felfogásnak a kormányzat terén is érvényre kellett jutnia: az önkényt folyik a parlamentarismus természetéből. Megengedem tehát – ámbár nem tudok pozitív példákat felhozni arra –, hogy a kormány és a hatóságok egyes konkrét esetek elintézésénél némi irányzatosságot fejtettek ki a törvények alkalmazásában azért, hogy eljárásuk a nemzet általános érzületével és felfogásával összhangzásba jusson és maradjon. Meglehet, mondom. Én nem állítom; de nem is tagadom.

És a nemzetiségek részéről a magyar nemzeti állam ellen irányult ellenséges törekvések tevékeny életműködésre indították magát a magyar társadalmat is. Pedig ki a magyar ember természetét ismeri, igazat fog adni nekem abban, hogy azt csak igen jelentékeny, csak igazi nagy érdekek és okok hozhatják ki megszokott lethargikus nyugalmaiból.

Hogy ezek az érdekek, ezek az okok a fenforgó esetben meg voltak és ma is megvannak, annak legvilágosabb bizonyítékait képezik az E. M. K. E., a F. M. K. E. és a D. M. K. E. egymásra következett megalakulása és ma is tartó folytonos gyarapodása és térfoglalása.

A közművelődési egyesületek eddigelé nemcsak az ellenfél támadásainak voltak legexponáltabb cél-táblái, de magukban a hivatalos körökben is rászemmel nézték keletkezésüket; különösen a kormány olyanforma magatartást tanúsított velük szemben, minőt szokott tanúsítani a régi erdélyi Exellenciás úr bocsorokos atyafiaival szemben: nyíltan nem tagadhatta volna meg őket, tehát félenken elhúzódott tőlük, óvatosan kikerülte a velük való találkozást.

Én, a mint már megjegyeztem, azon meggyőződésben vagyok, hogy ezeket az egyleteket szintén az ellenhatás általános érzete hozta, létre. Tehet keletkezésük egészen természetes és jogszerű.

De meg vagyok győződve egyszersmind arról is, hogy azoknak az egyleteknek nincs más céljuk, mint a kultúra hódító erejével közreműködni a nemzetiségi törekvésekben rejlő veszélyes elemek leküzdésére, – akármit is mondjanak Mocsáry Lajos és társai, ha ugyan ilyenek is vannak a magyar faj kebelében.

Hogy a magyar közművelődési egyletek csak magyar jellegű és irányú kultúrát terjeszthetnek: az magától értetődik. Ennélfogva tehát nem emelhető jogosult kifogás ellenük még azon okból sem, hogy működésük esetleg a magyar faj számbeli arányának megjavulását is maga után vonhatja.

Magyarosítani Magyarországon épen úgy mint románosítani vagy szlávosítani, az én nézetem szerint csak az állam hatalmával, csak erőszakkal, vagy erkölcstelen eszközökkel nem szabad; de megkísérteni és tenni azt kifogástalan erkölcsi fegyverekkel, nevezetesen a művelődés hódító erejével: erre a célra úgy az egyesek, mint a társulatok előtt egészen nyitva áll az út.

Ezekben kívántam röviden, igazán csak a legfőbb körvonalak odavetésével összefoglalni az 1868 óta követett nemzetiségi politikánk miben állását, – eredetét és fejlődési fokozatait.

Tagadhatatlan tény, hogy az jelentékeny eltérést mutat az 1848-ban elfogadott s 1868-ban tovább fejlesztett magyar nemzetiségi politika irányától. Nem vonható kétségbe azonban az sem, hogy ezen irányváltoztatás olyan összeköttetésben van a nemzetiségeknek ellenünk lépten-nyomon tanúsított ellenszenvével és törekvéseivel, mint az okozat az okkal, és hogy, a mint ezen munka elő részében is megjegyeztem, a logika szabályai szerint az okozatnak is az az oka, ki oka az oknak: a fenforgó esetben tehát a nemzetiségek magatartása.

Meg kell még jegyezni, hogy azok, melyek 1868 óta e részben történtek, távolról sem tekinthe-

tők egy előre jól kitervelt nemzetiségi politika eredményeinek, hanem inkább a jótékony nemzeti ösztön időnkénti eventualis megnyilatkozásait képezik.

De tovább megyek és egyenesen kimondom, hogy 1868 óta a szónak igazi értelmében nem is volt egységes, vagy bárcsak egyöntetű nemzetiségi politikája is – sem az államnak, sem a magyar társadalomnak.

Mintha csak azt hitték volna az állam és társadalom egyiránt, hogy az 1868-iki törvények meghozatalával egészen és örök időkre megvan oldva a kérdés; hogy a nemzetiségekkel szemben továbbra sem az egyiknek sem a másiknak semmi feladata, semmi teendője nem maradt.

Csakis innen magyarázható meg, hogy 1868 óta a nemzetiségi kérdésben a községi bíró másképpen cselekedett, mint a körjegyző; a szolgabíró eljárása nem egyezett meg az alispánéval és tanfelügyelőével; a főispán felfogása eltért a ministerétől; az egyes ministerek működése között hiányzott a harmónia: egy szóval, hogy mindenki egészen szabadon azt tette, a mit jónak vagy érdekében állónak látott, vagy éppenséggel nem tett semmit, ha ezt látta legjobbnak és célravezetőbbnek.

A többi tisztviselők (kir. táblák és bíróságok, a pénzügyigazgatóság, pénzügyőrség és adóhivatalok, az államépítészeti hivatal stb. tagjai) kevés kivétellel inkább jóindulata szemlélői voltak a dolgok fejlődésének, s ezen felfogásban hozzájuk csatlakozott a papok, tanárok, tanítók és az orvosok legnagyobb része is. Mert hát senki sem avatkozhatik olyan dologba, mely

a csalhatatlan theoria és a rubrikák útmutatása szerint hatáskörén kívül esik.

És mindezekén alig lehet csodálkozni, ha meggondoljuk, hogy Magyarország talán az egyedüli alkotmányos ország Európában, melynek államisága legnagyobbbrészt a koronában nyer kifejezést, mennyiben a míg mindenféle hivatali eskü szövegében preperenter előfordul a korona iránti hűség: az állameszme iránti hűség következetesen ki van feledve valamenyiből.

Azt nem is akarom bővebben részletezni, hogy az itt-ott elvétve kifejtett öntudatosabb nemzetiségi politikai akciók vármegyéinkért is mennyire eltértek egymástól. Hogy csak egy pár adat felemlítésére szorítkozzam: Brassóban, Fogarasban és Szebenben például a jámbor békülékenység, Besztercze-Naszódban, a két Küküllőben, Szolnok-Dobokában és Torontálban pedig az intransigens szigor rendszere uralkodott; és csak igen kevés volt azon törvényhatóságok száma, melyekben, mint különösen Mármarosban emberi emlékezet óta megújuló transzakciók segítségével állandó alapokra fektetett a nemzetiségi béke ügye.

Csakis ilyen helyzetben sodortathattunk el aztán egészen odáig, hogy Kolozsmegye közönsége, mely teljes joggal vindikálja magának, hogy alaposan ismeri a nemzetiségi kérdés pszichológiáját, kénytelen volt a múlt évben egész nyíltsággal kijelenteni, hogy a közvetlen veszélynek már is félelmes jelenségei kezdenek feltűnedezni a nemzetiségi kérdésben.

Íme a következései annak, hogy a nemzetiségekkel 1868 óta mit sem törődve, őket közigazgatásilag

kulturailag és társadalmilag egészen magukra hagytuk, a közös haza kötelékéből mintegy kibontakozni engedték.

Minden lehető félreértés kikerülése szempontjából megjegyzendőnek találok még e helyen, hogy az érintett diagnózis inkább a román kérdés állapotáról van véve, s hogy a szláv kérdésben az utóbbi tíztizenkét év alatt némi javulás volt észlelhető, melyet legfőképpen a horvát viszonyokban újabban beállott konszolidációnak tudhatunk be.

Majd elválnak annak idejében, hogy ezen változás a vélemények gyökeres átalakulásának csalhatatlan szimptomája-e, vagy csak a viszonyokra gyakorolt személyi hatás efemer természetű jelensége.

IV.

Mai nemzetiségi politikánk.

1891-ben és 1892-ben – a mint ezen munkálat első részében előadtam – új tényezők és új mozzanatok merültek fel a román nemzetiségi kérdésben, melyekkel ez – mint Moldovan Gergely igen helyesen mondja – az összes nemzetiségi kérdések élére került, mint vezető tényező.

Említettem azt is, hogy az új mozzanatokat főleg a bukareszti emlékirat, a nagyszebeni memorandum és az ismeretes replika képezik.

Ezekhez járultak legújabbán a memorandum terjesztése miatt esküdtszék elé állított román férfiak elítéltetése, az Urechia úr és társai által a közelebbi

hági békekongresszus megtévesztésére inszenírozott kísérlet, a jasszi deáktüntetés és a november hó 28-án tartott nagyszebeni választói értekezlet megállapodásai.

A jelzett mozgolódások különösen két irányban voltak észrevehetőleg káros befolyással a magyar nemzet ügyére.

Fokozták az elégtelenséget; izgalmat és nyughatatlanságot idéztek elő itthon a román nép tömegében és kedvezőtlen véleményeket keltettek a művelt külföld némely köreiből fajunk igazságszeretete és lojalitása felől.

Az állítás első részének valóságát minden kétségen kívül helyezi a belügyminiszternek július 19-én Kolozson elmondott beszámoló beszéde, melynek idevonatkozó passzusa a lapok közlései szerint szóról-szóra következőleg hangzik: »Siettem meglátogatni Erdélyt, hol a viszonyok az utóbbi napokban nem voltak normálisok. Gyűléseket tartottak, csoportosulások történtek, tüntetések voltak annak bizonyítására, hogy a népnek széles rétegei a mostani jogrenddel megelégedve nincsenek, és ennek módosítására minden eszközt felhasználni hajlandók.«

Az állítás második részének igazolása céljából egész sorozatát idézhetném fel a külföldi, különösen pedig az olasz és francia lapokban megjelent közleményeknek. Szerényen beérem azonban ez alkalmal egy nyilatkozatra és egy cselekedetre való utalással.

A nyilatkozat Londonban élő hazánkfiától, Duka Tivadartól származik, ki a közegészségügyi kongresszus alkalmával figyelmeztette egyik magyar barátját,

hogy ha a külföld szimpátiáját továbbra is meg akarjuk tartani magunknak, igyekezzünk azt a román kérdés valódi állásáról mentől előbb felvilágosítani, mert a mesterségesen szított ellenszenv napról-napra nagyobb tért kezd hódítani Európában.

A cselekedet végrehajtó tulajdonosa természetesen hogy a mi veterán generálisunk Türr István volt, ki a szokatlan hírlapi lármára sutba dobva az ásót, a hágai kongresszus egyik francia tagjához intézett levelével, mint egy új Toldi Miklós kelt védelmére a nemzet megtámadott becsületének és régi jó hírének.

És mi történt ez alatt itthon?

A román választók képviselőinek nagyszebeni bizottsága, mely 13 évig alapszabályok nélkül működött feloszlatott; egy népgyűlésnek megtartása, melyben romániai polgárok is részt akartak venni, hatóságilag betiltatott és a csendőrség létszáma az erdélyi részeken megszorított.

Ezekkel hivatalos oldalról befejezést nyertek a felmerült összes újabb incidensek.

De történt még valami más is. Programmszerű nyilatkozatok tétettek a jövőre ... a bajok gyökeres orvoslására, a nemzetiségi kérdés végleges megoldására ... egész Özönével.

Es a mint illik ezen a vonalon is a belügyminiszter lépett ki először a síkra emlékezetes erdélyi körutazása alkalmával.

Hieronymi szerint (kolozsi beszámoló beszéd) a kérdés, a bajok régiek. A román nemzeti párt programja ellentétben van a magyar állam lételevelével és fennmaradásával; azt tehát elfogadni, sőt követőivel

még csak szóba állani sem lehet. Szerinte ezen program alapján áll a román intelligencia nagy része és a román sajtó a maga egészében. A románok nagy tömege azonban nem barátja az abban kifejezett szélsőségeknek, de hallgat, míg a kisebbség lármáz.

A románok igazságon alapuló kívánalmai megszívlelendők – folytatja Hieronymi. Ilyennek találja részéről a választási cenzusnak ugyanazon alapra helyezését az egész országban, – illetőleg a fennforgó különbségek megszüntetését

Maga a román kérdés egyébiránt jórészt társadalmi és közigazgatói bajokra vezethető vissza; ott kell keresni tehát az orvoslást is. A bujtogatók a legszigorúbban üldözendők. (Különösen ez utóbbi tételt variálta a belügyminiszter a közelebbi költségvetési tárgyalások alkalmával tartott beszédében is.)

Erdélyi útjának folyamában még a következőket fűzte az előadottakhoz Hieronymi: Türelemmel, méltányossággal és jóakarattal kell a nemzetiségek összeforrasztását elintéznünk. (Deési felköszöntő.) Legelső sorban a közigazgatás van hivatva pártatlanság és igazságosság által a gordiusi csomót megoldani. Megyénként, járásonként mások a bajok; innen van, hogy a nemzetiségi kérdés mindenütt más alakot ölt magára. Egyes izgatók törvénytelen magaviselete, nem menti fel a tisztikart azon kötelesség alól, hogy a nép jogos érdekeinek előmozdításán lankadatlanul ne működjék. (Tordai beszéd.) Az erőhatalom kifejtésének mindig erkölcsi alapokon kell mozogni, nehogy nagyobb kárt okozzon, mint a mennyit használ. (Fehérvári beszéd.) Állami épületünket ki kell építeni abban az

rányban, hogy lehetetlenné vállják, miszerint itt az országban bárki bármilyen körülmények között, az egységes államnak tekintélyét, törvényeit és alkotmányait csak egy perczig is kétségbe vonja. (Dévai felköszöntő.)

Wekerle Sándor miniszter elnök (aug. 6-iki beszámoló beszéd) nemzetiségi kérdést ingenere nem ismer, »(viharos éljenzés, tetszés, helyeslés)«. Persze Nagybányán. Azon kívánalom – folytatja a miniszterelnök – hogy Magyarországon nyelvterületek létesíttessenek, a múlt század utolsó negyedében megindult általános nemzeti mozgalmakban gyökerezik. Találkoztunk vele a hatvanas években, nevezetesen 1866-ban a feliratnál, 1868-ban a nemzeti egyenjogúságról szóló t.-cikk megalkotásánál és az 1881-iki nagyszebeni határozatban. A kérdés tehát nem új. Újak benne csak a Romániából eredő ápolás és a magyar nemzet Európa előtti megvádolásának mozzanatai.

Erőszakos magyarosítással gyanúsítanak minket – mondja tovább a miniszterelnök – midőn nem cselekedtünk egyebet, minthogy a magyar nyelvnek, mint állami nyelvnek megtanulhatását mindenkire nézve lehetővé tettük. Hátha csakugyan igaz ez a vád, miért nem mutatnak nekünk legalább egyetlenegy erőszakkal elmagyarosított románt abból a vagy a románságból?

A törvényellenes cselekedetek megakadályozására és megtorlására – a miniszterelnök szerint – eddigelé minden megtörtént, a mi csak lehető volt. Nevezetesen rendőri intézkedések tétettek a köznyugalom biztosítására; a szebeni választói értekezlet bizottsága feloszlatott, mert nem voltak alapszabályai

s egy ugyanott tervezett népgyűlés megtartása betiltatott, mert azon külföldiek is részt akartak venni.

Jövőre nézve gondoskoduunk kell – és a miniszterelnök különös figyelmet fordít erre –, hogy egyesek a külföldre sikerrel ne provokálhassanak, s hogy az izgatók – a mint eddig is történt – a legszigorúbb elbánásban részesíttessenek.

A dolog lényegét illetőleg, a magyar politikának azon hathatós elveit, melyek 1868 óta irányadók, s melyek különösen a nyelvhatárok szerinti beosztásnak elutasításában, a törvényeknek egyenlő alkalmazásában, az állami intézményeknek egyforma hozzáférhetőségében és a jó adminisztrációban jutnak kifejezésre: továbbra is fentartandónak találja.

Gondolkodni fog, hogy a nemzetiségi polgártársaknak megadja azon öntudatot, hogy ők a magyarral minden tekintetben egyenjogú polgárai a hazának. »Ez az, mely szabadelvű államférfiaknak egyedüli eljárása lehet.« »Mi igen is az egyenlőség elveit fogjuk irányukban követni, de ennek fejében aztán a kötelességek teljesítését is egyformán meg fogjuk tőlük követelni,« fejezi be mondanivalóját Wekerle Sándor dr.

Szilágyi Dezső igazságügyminiszter (október 13-iki pozsonyi beszámoló beszéd) azt hiszi, hogy a román mozgalmak vezetői szakítani akarnak a magyar állammal, s ezen céljuk elérésére legújabbán azon eszközhöz folyamodtak, hogy azt az igazságtalanság színében állítsák oda a külföld elé. Az orvoslás útján Szilágyi szerint az első lépés az izgatók elválasztása a hü román polgároktól. Ez utóbbiakat aztán tettekkel kell meggyőzni arról, hogy ők a többiekkel egyenjogú

polgárai az államnak. »Nem szavak kellene, hanem tettek«, ismétli az igazságügy miniszter másodszer is. (Az annyira hangsúlyozott tettek természete és minősége nincs megjelölve ugyan a beszédben; nem hiszem, hogy csalatkoznám azonban, midőn azok közé számítom a hivatali állások betöltése körüli cselekedeteket is, melyeket illetőleg a miniszter úr részrehajlatlanságával és a körülményeknek minden oldalra kiterjedő méltányos számbavételével valóban követésre méltó jó példával jár többi miniszterársai előtt.)

Gr. Kálnoky Gusztáv közös külügyminiszter (a delegáció albizottságában tett nyilatkozat) ott kezdi, hol a többi miniszterek is kezdték, t. i., hogy a román kérdés bajai nem újak. A helyzet – mondja folytatólag a miniszter – nem agresszív, mert erősödés nem vehető észre rajta. Szerinte a romániai mozgatom nem olyan természetű, melylyel szemben most valamely erélyesebb lépést kellene tenni. Nem szabad forszírozni a dolgot; csak figyelemmel kell kísérni az eseményeket. A jelen évi romániai budgetben 500.000 lei van ugyan felvéve a román állami köteléken kívül álló fajrokonok gyámolítására; de ennek nagyobb része a szultán beleegyezésével macedóniai vasúti építkezésekre fordítatik. A román állam nem avatkozik a mozgalmakba. Az ügy élén a liga áll, egy alapszabály nélkül működő egyesület, melyhez nehéz hozzáférni, minthogy Romániában az egyesületi jog még nincs törvényhozásilag szabályozva. Kálnoky szerint a legtöbb bajt és nehézséget a Magyarországról kivándorolt románok idézik elő, kik – mint tudjuk – a liga körében is igen előkelő szerepet játszanak.

A *Tisza Kálmán* (nagyváradi beszámoló-beszéd) tapasztalása szerint a nemzetiségi zavaroknak 1868 után hosszú ideig a horvátországi izgatások voltak a fészkei; innen merítették a biztatást a többi nemzetiségek a mozgalmakra.

Mióta azonban a nemzet a horvátokkal szemben erejét egyszer megmutatta, de különösen mióta a mostani bán áll az ügyek élén, Horvátország a leghívebb alkatrészévé vált a Szent-István koronájának.

Ma tehát nincs nagyobb veszély a nemzetiségi kérdésben, mint volt akkor, midőn a horvátok is elégedetlenkedtek.

Addig, míg a Deákpárt tömören és erősen állott, igen csendesek voltak a nemzetiségek; a mint azonban Andrassy eltávozása és Deák betegsége folytán a párt gyengülni és bomlani kezdett: rögtön növekedtek a mozgalmak, melyeket egyelőre az 1875-iki illúzió sem volt képes megszüntetni, mert ezt a nemzetiségek egyelőre csak ideiglenes jellegű átmeneti alakulásnak tekintették. Ezen időre esett a keleti kérdés előtérbe helyezkedése is, mely különösen a szerbek között idézett elő nagyobb méretű mozgalmakat. Bátorító hatással volt a nemzetiségi törekvésekre az államnak hosszas időn át elhúzódott kedvezőtlen pénzügyi helyzete is.

A mi magát a román kérdést illeti: ezt Tisza Kálmán (delegációban tett nyilatkozat) inkább a belpolitika kérdésének tartja és csak sajnálhatja, hogy annak túlzott jelentőséget tulajdonítanak; mert ezzel kívül azon alaptalan véleményt kelthetik fel, mintha az ügy komoly aggodalmakkal töltene el bennünket.

A bajok orvoslásának módjai tekintetében –

folytatja a volt miniszterelnök a nagyváradi beszámolóban – a választási cenzusnak megváltoztatása nagy meggondolást igényel. Nézete szerint a ezenzust egy népfaj érdekében módosítani nem szabad; de nem is szükséges, mert a cenzus jelenleg Magyarország egész területén egyforma. Különb is azokat, kik a magyar állam integritása ellen irányuló jelszavakkal léptek passzivitásba, ígéretekkel, előnyökkel csábítani szerinte igen nagy hiba, egészen helytelen politika lenne.

A zavarok lecsillapítására – mint Tisza befejezőleg kijelenti – vannak kötelességei az államnak és társadalomnak egyaránt. Az állam kötelessége, hogy egyenlően gondozza minden ajkú és nyelvű polgárainak érdekeit, s hogy az ellenszegülőkkel és izgatókkal kímélet nélkül éreztesse a saját hatalmát. A társadalom feladata: a körültekintő óvatosság a nemzetiségekkel szemben és az utczai tüntetések és inzultusokkal való feltétlen tartózkodás.

Kolozsmegye közönsége (1893. október 30-ról a képviselőházhoz intézett felirat) kötelezve érezi magát, hogy »a román mozgalmak féktelenségének meggátálása és a magyar állam belső békéjének megszilárdítása céljából« sorompóba lépjen. »A mozgalom ma még nem hatotta át a néptömeg rétegeit«, tehát a helyes gyógykezelés még teljes biztosítékot nyújt »a meggyógyulásra«, – folytatja a vármegye feliratában. »Az izgatók azonban naponként tért hódítanak.« Már is minden irányban »egészen külön román szervezetet létesítettek, hogy mozgalmaik részesévé tehessék a tömeget, mint céljaik továbbfejlesztésének bázisát. Ha ez nekik sikerül, akkor a magyar haza társadalmi

egységéből több mint két millió lélek lesz kiszakítva.« A mozgalom odáig jutott, hogy »a külön egyházi, iskolai, társadalmi organizmus már meg van, csak a politikai hiányzik még, hogy a román nép magára ölthesse az egységes nemzeti formációt, külön intézményekkel, külön nyelvvel, külön szervezettel és külön territoriummal.«

Ily helyzetben – a megye férfiai szerint – a törvényhozásra és a kormányra kettős feladat hárul: az államellenes mozgalom megfékezése és a magyar állam megerősítése.

Ez első célra szolgálnának: a büntetőtörvénykönyv és a sajtó rendtartás megfelelő módosításai; a romániai postaforgalom korlátozása a hírlapirodalomra való tekintettel; a közkereseti társaságok, nevezetesen pedig a pénzügyintézetek belső ügyvitelének az eddiginél nyomatékosabb hatósági ellenőrzése és az erdélyi részekre vonatkozó birtokrendezési eljárás módosítása.

A másodikra: a nemzetiségi egyenjogúságról alkotott 1868: XLV. törvénycikknek, a népoktatásról szóló 1868: XXXVIIT. törvénycikknek és a középiskolákat tárgyazó 1883: XXX. törvénycikknek a fennforgó állami érdekek szempontjából foganatosítandó módosítása; a görög-keleti vallásfelekezetek nemzeti jellegének megszüntetése; »a népiskolai hatóságokról« és a magyar nyelv kötelező oktatásáról a népiskolákban szóló 1876: XXVIII. illetőleg 1879: XVIII. törvénycikknek intézkedéseinek szigorú foganatosítása és végrehajtásuknak hatályos ellenőrzése; végre a választói jogosultságnak mérsékelt vagyoni cenzus mellett az ér-

telmi képességre alapítása és egy minden jogosult érdeket kielégítő igazságos közigazgatás.

Gróf Bethlen Gábor, az E. M. K. E. elnöke (két cikk a *Nemzeti hírlap-bzn*) a nemzetiségi kérdés jogosultságát Magyarországon nem ismeri el. Szerinte mindnyájan egyformák vagyunk a szabadság és egyenlőség alapjaira fektetett magyar államban, és ezzel mindenkinek be kell érnie, akármiféle fajhoz tartozék. Külön előjogok senkit sem illetnek meg. Az 1868-iki úgynevezett nemzetiségi törvényt tehát egyszerűen el kell törölni. A román nép tömegének nagy része nem vesz részt a mozgalmakban, csak a stréberék és bujtogatók háborognak minduntalan.

A román izgatásokkal szemben állam és társadalom a legnagyobb mulasztásokat követték el a múltban. A jövőben tehát vállvetve és fokozott erővel kell pótolniok azokat. Az úgynevezett mérsékelt román elemekkel való megalkuvást, mely esetleg a nemzetiségi törvénynek a nemzetiségek további elkapatására szolgáló módosítását vonhatná maga, után, következményeiben sokkal veszélyesebbnek tartaná, mint a mekkora veszély az egész Lukaciu-Rátiu-féle törekvésekben rejlik.

Gróf Károlyi István, a F. M. K. E. elnöke (1894-iki közgyűlési megnyitó beszéd), a magyar állami miszió betöltéséhez – isten után – három faktor egyöntetű közreműködését tartja szükségesnek: a királyét, a kormányét és a társadalomét.

Hogy királyunk minden tekintetben és mindig helyt állott, arról igen sokszor volt alkalmunk meggyőződést szerezni magunknak.

Nem így a kormány és a társadalom.

Az 1867 óta egymást követett kormányok oly lelkiismeretlen gyávaságot tanúsítottak a nemzeti szellem és kultúra fejlesztésének kérdéseiben, mintha fizetett ellenségei lettek volna az országnak.

Mai napig nem voltak képesek érvényt szerezni még a magyar czímer törvényszerű használatának sem, és nem voltak képesek létrehozni a magyar udvartartást, melyek pedig a világ legapróbb államaiban is mint az államiság kétségtelen symbolumai szerepelnek. Ezekhez járul azon másik szomorú jelenség, hogy kormányaink mindig távollétükkel szoktak tündökölni a magyar nemzeti ünnepélyeken.

Nem csoda tehát, ha a nemzetiségek mindezeket látva, nem viseltetnek azon tisztelettel a haza iránt, melylyel ennek minden hű fia tartozik. Mert mindezek együttvéve valóban csak arra alkalmasok, hogy azt a hitet keltsék fel és táplálják más ajkú polgáriasaink keblében, hogy az 1848-iki magyar állam nem bír az állandóság kellékeivel, hanem egészen átmeneti természetű ideiglenes alkotás.

Csak súlyosbítja a helyzetet, hogy a magyar állami kultúra érdekeinek a nemzetiségek ellen való megvédésére alakult közművelődési egyletekkel ez ideig alig törődtek valamit a kormányok; sőt régebben voltak esetek arra is, hogy kéz alatt ellenséges állást foglaltak el azokkal szemben. Pedig a közművelődés éppen úgy állami feladat, mint a közbiztosság, közlekedés, közegészségügy stb.

A jövőre nézve az a kívánsága az elnöklő grófnak, hogy a kormány legyen mindenek előtt magyar

ne csak választói körében, de a király előtt és a nemzetiségekkel szemben is. Mérjen egyenlő mértékkel a haza minden polgárának. Ne hordjon mindent Budapestre, hanem juttasson a vidéknek is valamit. Ne kívánja senkitől, hogy egyedül az adófizetés jogsultságáért szeresse az államot. Csináltasson jó utakat az elhagyatott vidékek számára. Állíttasson gyárakat az ország különböző részeiben. Támogassa a földművelést és állattenyésztést. Létesítsen mentől több állami iskolát és a felekezeti tanítók működését gondosan ellenőriztesse, mert a felvilágosodás előre haladása és a jobbmegélhetés feltételeinek kiteremtése együttesen a legbiztosabb gyógyszereit képezik a nemzetiségi kérdésben rejlő bajoknak is.

Gróf Károlyi István szerint a múltban a társadalom nem felelt meg hivatásának ezen a téren; mennyiben a magyar kultúra ügyét sem anyagilag sem erkölcsileg nem támogatta azon mértékben mint kötelessége lett volna. Részéről legczélszerűbbnek találná kötelező törvényhatósági pótdadók kivetését a kultúra céljaira: akkor aztán a társadalomnak vagyonosabb elemei is erejükhez mérten, aránylagos áldozattal kellene hogy hozzájáruljanak a közjó előmozdításához.

Jancsó Benedek dr. («A Dákorománizmus és a magyar kultúrpolitika» című könyve I. és II. füzet 1893) a román kérdésnek egyik legalaposabb magyar ismerője, ki a román nyelv és viszonyok tanulmányozása végett hosszabb időt töltött Romániában: Jancsó Benedek azon nézetben van, hogy a román kérdés politikai életünknek »igen súlyos természetű

s végtelenül elhanyagolt organikus betegsége,« hogy »bűnös rossz akarat, hazafiatlan lelkiismeretlenség kelelne ahhoz, hogy ma már valaki azt állíthassa, hogy a nemzetiségi, in specie a román kérdés nem egyik legfontosabb és legégetőbb kérdése a magyar politikának«.

»A románság – folytatja a szerző más helyütt – mint politikai aspirációkkal bíró intelligenzia a maga egészében el van határozva a magyar állam és magyar államot alkotó nemzet ellen a végletekig menő harcra« ...

Jancsó szerint »a román nemzetiségi kérdés ezernyi apró érdekből, követelésből, vágyból, sőt mondhatni inponderabiliákból alakult meg.« ... »A dako-románizmus elsősorban kulturális fegyverekkel küzdő tényező, melylyel szemben csak hasonló fegyverekkel küzdhetünk sikerrel.« Oda kell törekednünk tehát hogy »a hazánkbeli románság kulturális mozgalmaira segítő és irányozó, de feltétlenül jóakarató befolyást gyakoroljunk.« Erre való tekintettel a legjobb szer a baj orvoslására – mint Jancsó hiszi – egy gondosan előre készítendő és tervszerűleg végrehajtandó magyar kultúrpolitika inaugurálása. E mellett erősíteni kell ugyanban is a magyarságot általában, de különösen ott, hol a románsággal vegyesen lakik.« Ez a feladat.

A román kérdés szempontjából igen fontos momentumokat foglal magában a *székelyföldi (marosvásárhelyi) kereskedelmi és iparkamarának 1893-ik évi jelentése is*. Ezen jelentés alakszerű hivatalos hitelességgel megerősíti, a mit mi székelyek mindig emlegettünk

az országgyűlésen és egyebütt anélkül, hogy hitelre találtunk volna, t. i. hogy a székelyföld közigazgatási viszonyai telje? dekadanszban vannak: nevezetesen birtokrendezésünk túlságosan költséges és csak csiga léptekkel halad előre; birtokos osztályunk és földművelő népünk egyaránt nyakig el van adósodva; napszámosaink és kisiparoselemünk megélhetését nem biztosítja az itthon található kereset; állattenyésztésünk alig mutat némi javulást az utóbbi időkben; mezőgazdasági termelésünk nagyon fogyatékos; erdőgazdasági iparunk nem prosperálhat a közlekedési eszközök hiányossága miatt; gyáriparunk még csak kezdetleges korát éli s kisiparunk napról-napra rohamosan hanyatlik úgyannyira, »hogy ha az állam a székely kisiparos osztály megmentése érdekében valóban nagyobb akciózt szándékszik kifejteni, akkor ennek csakugyan elérkezett a tizenkettedik órája« – mint a jelentés mondja,

Ezeknek mintegy koronáját képezik azonban a jelentésnek a népmozgalmi viszonyokra vonatkozó azon adatai, melyek szerint a székely kivándorlás nemcsak hogy ma is tart, de újabb időben határozottan emelkedőben van, s e miatt a népszaporodás a székelyföldön nem üti meg a természetes mértéket; továbbá hogy – a mi tárgyunkra nézve a leglényegesebb – a két utolsó népszámlálás adatainak tanúsága szerint a magyarság arányszáma a kamara kerületét képező Székelyföldön 1880-tól 1890-ig 78,41%-ról 78,07%-ra hanyatlott; vagyis a székelység 0,34%-kal tért vesztett az idegen ajkúak – főleg az oláhság – előnyére. Es ez annál meglepőbb, mert az egész magyar

birodalomban a magyarság arányszáma 1,62%-kal erősödött.«

Így magyarosítanak nálunk Magyarországon; így teljesíti az állam és a társadalom a Székelyföld iránti kötelességeit. Azon Székelyföld iránti kötelességeit, mely ha feladata további teljesítésére képtelenné válik vagy éppen elvesz: utánna vesz Magyarország egészen a Tiszáig.

De világosan kitűnik ezekből egyszersmind az is, hogy a Székelyföld a kormány szemeiben csak arra való, hogy képviselői mandátumokat liferáljon a saját otthonukból kiűzött rokkant politikusok számára – soha be ne váltandó csalfa ígéretnek fejében.

Moldován Gergely (»Válaszirat a memorandumra«, »Politikai szédelgés« és »Magyarok, Románok« című röpiratok): Moldován Gergely – kinek személyében a jó magyar honpolgár teljesen összefér a jó románnal – a kérdés minden oldalú alapos megfigyelése után azon resultatumra jutott, miszerint a bajok igen megnövekedtek, s a velők szemben magyar részről elkövetett mulasztások már is azt eredményezték, hogy a románság »összes intézményeivel együtt egy elszigetelt egész lett, melyre a magyar államhatalomnak semmi befolyása nincsen«.

Moldován Gergely szerint »Erdélyben a nemzeti-ségi kérdés jobbára kenyér és húskérdés, s a ki ezt a kettőt megadja, a kérdést részben meg is oldotta«.

Alkalmas módon kellene orvosolni a létező bajokat – folytatja a szerző – és az állami rend ellen támadókkal szemben vaskézzel fentartani az állam tekintélyét.

Férkezzék az állam a nép szívéhez. Revideálja a nemzetiségi és a választási törvényeket. Helyez-

kedjék demokratikus alapokra minden téren. Léte-sítsen jó, pontos és igazságos közigazgatást s szeretet-, teljes nevelést és oktatást. Gyámolítsa a román egy-házakat és iskolákat. Javítsa a román nép ipari és közgazdasági állapotait. A keletkező' román intelligenciának adjon megfelelő foglalkozást az állami szer-vezetben, s általában véve a néppel mint románnal is foglalkozzék.

Gróf Apponyi Albert (képviselőházi beszéd 1894. no- vember 24.) azon nézetben van, hogy a nemzetiségi kér- dés pártkérdést nem képezhet a magyar országgyűlésen.

Apponyi gróf a nem magyar ajkú polgároknak jó- hiszemű zömét megkülönböztetendőnek tartja azoktól, kik államellenes törekvéseket táplálnak. A tömeggel egészen úgy kell bánnunk, mint egyenjogú testvé- reinkkel és polgártársainkkal; a többiekkel szemben pedig fel kell használnunk mindazon eszközöket, me- lyeket a törvény kezeinkbe ad.

A nemzetiségi kérdés, Apponyi gr. szerint, semmi- féle vonatkozásában sem tekinthető internationalis kérdésnek, hanem egészen az ország belügyének.

Részéről – az államiság feltételeinek korlátai között – szívesen déferai a szabadelvűség követelményei sze- rint a nemzetiségek tagjainak, de külön nemzetiségi (testületi) jogot el nem ismer soha.

Meggyőződése továbbá hogy a dolgok állapotáról a külföldet mentől előbb felkeli világosítani s ezen a té- ren nagy hivatás var a társadalmi tényezőkre, de min- denek felett magára a kormányra.

Apponyi gróf azon hitben van, hogy a nemzeti- ségi kérdés gyógyítására szolgáló orvosszerek két

kategóriába sorozhatók a szerint, a mint a bajok megelőzésére vagy megszüntetésére vonatkoznak. Szerinte a betegség teljes szanálására csak egy előre gondosan kitervelt törvényhozási és kormányzati politika következetes alkalmazása vezethet el, melynek alap gondolatait az állam tekintélyének hatályos érvényesítése, az államnak céltudatos kulturái és adminisztratív tevékenysége és az állami jótekonyságnak minden irányban való egyenlő éreztetése képeznék.

Bartha Miklós (»Ellenzék« című kolozsvári hírlap) mint a Kolozsmegyei kérvény indítványozója és szerzője az abban kifejtett nézeteken kívül és első sorban a magyar hadsereg aszimiláló és fegyelmező hatásától várja a román megoldását.

Az előadottak kiegészítésére meg kell emlékezni még azon álláspontról is, melyet a nemzetiségi kérdésben Mocsáry Lajos foglalt el a közelebbi időkben.

Mocsáry Lajos pár év előtt közrebocsátott irataiban és tett nyilatkozataiban azon meggyőződésének adott kifejezést, hogy a nemzetiségeknél a nyelvhez és a nemzetiséghez való ragaszkodás érzelmét semmiféle hatalom meg nem szüntetheti. Részéről csak hibáztathatja tehát az újabban megindult magyarosítási törekvéseket, valamint azon eljárást, hogy a nemzetiségi törvény intézkedéseit az alkalmazásban nem tartják meg; nemcsak de ezen alaptörvényt újabb időben a nemzetiségek hátrányára többször módosították is.

V.

B e f e j e z é s .

Az előrebocsátottakban körülbelől érintve van mindaz, mi 1891 óta a nemzetiségi politika ügyében történt....

1868-tól kezdve tehát édes-kevéssel lettünk okosabbak e téren, mint voltunk azelőtt.

Jogos önvédelmi tevékenységünket huszonöt hosszú esztendő szomorú tapasztalásai sem voltak képesek a helyzet magaslatára emelni.

Működésünk ma is inkább hasonlít a napi jelenések szerint váltakozó fejevesztett kapkodáshoz, mint egy a baj gyökeres orvoslására irányuló öntudatos politikai akcióhoz.

Még csak a betegség diagnózisának megállapításában sem tudtunk egy véleményre jutni ez ideig. Hogy érthetnénk tehát egyet az alkalmazandó gyógyszereknek megválasztásában?

Hieronymi, Wekerle, Szilágyi, Kálnoky, Tisza minduntalan azt hajtják, hogy a baj már régi, a betegség már krónikus. – Mintha csak a felelősség terhe alól akarnának menekülni ezen senki által kétségbe nem vont tény szertelen emlegetésével.

Minden valószínűség szerint a felelet terhének könnyítésére irányuló szándék következménye a hivatalos köröknek azon magatartása is, melynél fogva a kérdéssel szemben rendszerint kicsinybevételt színlelnek, s ha néha napján, elvértve sikerül nekik egy-egy kipattant szikrát a hamu közé szerencsésen visszarejteni: tele torokkal hirdetik és hirdettetik urbi et orbi, hogy az égés megszűnt, a tűz már egészen ki vagyon oltva.

Takargatni akarják a sebet, nehogy átlátszódjék a szomszédba. Pedig ez a leghelytelenebb eljárás, a mit e kérdésben csak követni lehet. Helytelen egyfelől azért, mert célját úgy sem éri el – mennyi-

ben, ha önmagától ki nem pattan, a vak tyúk is kikaparhatja a rejtegetett titkot; – és másfelől, mert lehűti a nemzeti lelkesedést és megsibbasztja a polgári tevékenységet, melyeknek közreműködése nélkül pedig a bajt alaposan meggyógyítani csakugyan nem lehet.

Avagy talán azt hiszik a hivatalos körökben, hogy tisztelt ellenfeleink nem fognak gondoskodni – a mint eddig is bőségesen gondoskodtak – arról, hogy a mi házi nyavalyánk az egész világ előtt dobra ütessék*?

Azt hiszik, hogy a mívelt külföld, midőn a közelebbi kiállításon meg fogja bámulni a magyar állam palotájának a jog atomaiból képződött ezer esztendő szikla-alapjait és hatalmas fedélzetét, melyet a modern állami intézmények s az anyagi és szellemi kultúra vívmányai képviselnek: azt hiszik, hogy ez a művelt külföld nem veszi észre, hogy a remek ház oldalfalain helyenként csak egymásra vannak rakva a téglák, de hiányzik közülök a malter, mely őket az egész fallal szilárd és állandó összeköttetésben tarthatná? Azt hiszik, hogy ez a külföld nem azon meggyőződést fogja hazavinni magával, hogy az épület eléggé díszes és lakható is ugyan kedvező időkben, de esetleges külső viharok behatásainak alig lesz képes ellentállani?

Igenis van baj tehát. És ez a baj nem kicsiny hanem nagy. Jelentékenyen növekedett az utóbbi időben. És növekedni fog jövőben is mindaddig, míg egészen a nyakunkra nem nő, ha ugyan további fejlődésének idejekorán és teljes erővel útját nem álljuk,

De tovább megyek.

Az én hitem és meggyőződésem szerint a román kérdés ma sokkal veszedelmesebb, mint a szláv kér-

dés, s bizonyos értelemben veszedelmesebb, mint volt bármikor a szláv kérdés.

Megmondom, miért.

Azért, mert a szláv kérdés, mióta Oroszország a béke-politika ösvényére lépett, s az újabban keletkezett kisebb balkán-államok között egész erővel feltámadt a hatalmi aspirációkból folyó antagonizmus érzete: legnagyobbbrészt elvesztette külföldi támasztékait. A román kérdés ellenben épen ezen időszakban talált igen jelentékeny külső támpontokra a román királyságban.

Továbbá azért, mert a szláv kérdéssel szemben a magyar nemzet mindig igen erős védvárakkal rendelkezett, s rendelkezik ma is; és pedig a katolikus szlávokkal szemben a hazafias magyar főpapokban, az ágostai evangélikus szlávokkal szemben pedig az egyházkerületi gyűlésekben és az egyetemes conventben, melyek már is hervadhatlan érdemeket szereztek maguknak a magyar nemzeti állam védelmében folytatott férfias küzdelmeikkel

Ezekkel ellentétben a román főpapok, ha kinevezetésük előtt mutatnak is némi jóindulatot a magyar állam érdeke iránt, hivataluk elfoglalása után rendszerint nem képesek emancipálni magukat a rossz indulatú vezetők nyomása alól; a román egyházi gyülekezetekben pedig a magyar nemzetnek nincsenek barátai, csak esküdt ellenségei.

És ez még nem minden.

Szerintem nem vonható kétségbe az sem, hogy a román fészkelődések nemcsak minket magyarokat érdekelnek; de fenyegetik magát az 1867-iki dualismust, – ebben tehát egyszersmind Ausztriát és a Habs-

burg dinastiát is. Sőt megtörténhetik, hogy maholnap nagyobb területen is állandó forrásaivá válnak az örökös békétlenségnek és zavaroknak.

Az előadottak után talán nem szükséges bővebben fejtegetnem, hogy véleményem szerint az eddigi kormányok nem ösmerték fel a bajokat a magok valódi mivoltában; tehát, hogy részemről a diagnózist illetőleg Kolozs megye polgárainak, Jancsó Benedek és Moldován Gergely által is támogatott felfogásához állok közelebb, kik a román kérdés felől alaposan tájékozva vannak s ennél fogva azt eléggé fontosnak tartják arra, hogy a magyar nemzet végre valahára komolyan és egész erővel foglalkozzék vele.

Hogy a hivatali körök az orvosszereket is az általuk megállapított diagnózisnak megfelelően választják meg és hozzák javaslatba: az a dolog természetéből folyik.

Ezek, a mint már jeleztem:

az izgató értelmiség elkülönítése a néptől, s az izgatók kérlelhetetlen üldözése és a törvénytisztelő románokkal való részrehajlatlan elbánás minden téren;

oly tettek nyújtása, melyek mentől előbb megadják a román fajhoz tartozó polgároknak is azon öntudatot, hogy ők a magyar államnak a magyar fajbéliékkal teljesen egyenjogú polgárai;

a román népnek pártatlan igazságos és jóakarató közigazgatásban való részesítése;

a magyar társadalom előzékeny és óvatos magatartása;

az igazságos kívánalmak megszívlelése;

és végre a legújabb fejleményekkel szemben

a külföldnek a román kérdés valódi állása felől való felvilágosítása.

Ez volna a hivatalos recept.

Tehát alig egy két jelentőség nélküli dolog kivételével egészen a régi megszokott nagyhangú fenyegetőzés, melyre már csak mosolyognak azok, kik ellen intézve van; és a még régibb üres Ígéretek, melyekre többé semmit sem adnak, sem a román, sem a szláv nemzetiségű népek.

El akarják választani a román népet a román intelligenciától: tehát azon román paptól, kire a legfőbbnek – lelkiüdvösségének gondozását bízta; azon román tanítóktól és tanároktól, kik gyermekeiket nevelik és oktatják; azon román ügyvédektől, kik jogi ügyeiben tanácscsal látják el és a hatóságok előtt képviselik; azon román közhivatalnokoktól, kik sérelmeit orvosolni és jóllétét gyarapítani igyekeznek; azon román bankhivatalnokoktól, kik pénzügyi szükségében megsegítik és gyámolítják. El akarják választani a román népet azon román intelligenciától, melylyel együtt él és állandólag érintkezik; azon intelligenciától, mely az ő kebeléből fakadt és fog fakadni továbbra is, mint a virág a fából; azon román intelligenciától, melyben az a nép saját énjének megnemesedett personifikációját szemléli és szereti.

Nem, uraim. Ez a vállalkozás nemcsak hogy nem heljes, de a szónak legteljesebb értelmében lehetetlen is. Körülbelül annyit jelentene az, mintha valaki a napsugarakat akarná elválasztani azon naptól, mely azokat szakadatlanul termeli és termelni fogja mindaddig, míg csak végképpen ki nem alszik.

Ezekből egyszersmind levonhatjuk a konzekvenciákat azon irányban is, vajjon helyes-e ama felte-

vésünk, hogy az izgatások ragálya még nem hatotta át a román nép alsóbb rétegeit, – annak nagy tömegét.

De feltéve, hogy az elkülönzési elméletnek időre-órára lehetne is gyakorlati érvényt szerezni: ugyan mit nyernénk vele, mikor lépten-nyomon azt látjuk a történelemből, hogy valamely népfajjal a valóságban csak az a nemzet rendelkezik, mely azon nép faj intelligenciájának rokonszenvét bírja; az ellenben, mely kizárólag az ingó tömeg jóindulatára támaszkodik, oly állhatatlan szövetségest szerzett magának, melyet minden pillanatban könnyű szerrel visszahódíthat tőle a saját intelligenciája, vagy elhódíthat az, ki többet ígér neki.

És mit szólunk azokról a titokzatos tettekről melyeket nem egy, de három miniszter is biztos kilátásba helyezett a nyáron a nélkül, hogy mibenlétüket bővebben körülírták volna?

Hol késnek ezek a tettek az éjjeli homályban? És hol késnek a tőlük várt csodálatos eredmények? Miért nem mutat a miniszterelnök úr már egyszer legalább egy szál románt abból a nagy románságból, ki az ő és társai működése következtében az egyenjogúság öntudatát megnyerve, büszke önérzettel a magyar állam polgárának vallja magát?

»Pártatlanság, igazságosság és jóakarát a köz-igazgatás egész körében.« Ez a másik leghatályosabb orvosság, – hangsúlyozzák rendre a miniszter urak.

De vájjon honnan szedhetnők elő ezeket a csodálatos arkánumokat mi, kiknek közigazgatása kizárólag a képviselőválasztásokra és a hivatalos közvéleménygyártására van berendezve, akár felülről lefelé, akár alulról felfelé csináljuk meg vele a számítást.

Felülről lefelé úgy alakul a művelet, hogy a miniszter kinevezi a főispánt, a főispán kinevezi az alispánt, az alispán kinevezi a szolgabírákat, a szolgabírák kinevezik a községi jegyzőket és bírakat. Alulról felfelé: hogy a községi bírák választják a jegyzőt, a jegyzők választják a szolgabírókat, és a szolgabírák választják az alispánt s mindezeknek mint a közvélemény csalhatatlan reprezentátorainak kívánatára kineveztetik a főispánt.

Mert hát – úgy vélik legalább a szolgabíró, alispán és a főispán – hogy nem is valamire való bíró meg jegyző, ki bizottsági taggá nem választathatja meg magát, s ezen az úton aztán oda jutottunk, hogy ma már majdnem mindenik vármegyei törvényhatóságban – az utolsó elemzésben feltétlenül a minisztertől függő – hivatali elem uralkodik a közgyűléseken.

Hogy ez a közigazgatási apparátus a közigazgatás igazi követelményeit nem elégítheti ki: arról felesleges bővebben beszélnem. Annyit azonban meg kell adni neki, hogy azon czélokra, melyekre szánva van, igazi műremek a maga nemében. Elannyira, hogy minden pillanatban jólélekkel ajánlhatjuk azt megszívlelés végett bármely autokratának, teszem azt II. Miklós czárnak azon esetre, ha uralkodása alatt valamikor odáig jutnának a dolgok Oroszországban, hogy semmiféleképpen nem tudna kitérni népeinek alkotmányt esdő sóhajtásai elől.

Es a miniszter urak mégis pártatlan, igazságos és jóakarató közigazgatásról beszélnek.

Hát lehet-e szó pártatlan, igazságos és jóakarató közigazgatásról ott és akkor, hol és midőn az ad-

minisztráció vezetőjének alig két évre terjedő pályafutásában már is oly botránykövek magaslanak ki, mint a biharmegyei apácza-kérdés eldöntése, mint a Teleky Imre-féle gyámügyi delegáció, mint az ismeretes patikajog adományozási esetek, mint a Kossuth Ferencz választási jogosultságába való illetéktelen beleavatkozás s mint a szolgabírói járások újra alakításának és székhelyeik megállapításának ügye körül követett miniszteri eljárások?

Vájjon jogosult-e és méltányos-e ilyen körülmények között függetlenséget és tárgyilagosságot követelni azon szegény szolgabíráktól és még szegényebb községi jegyzőktől, kiknek mindenki parancsol a vármegyében és a vármegyén kívül? Jogosult-e és méltányos-e függetlenséget és tárgyilagosságot követelni ezektől akkor, midőn egyes konkrét esetekben maga a miniszter sem képes emánczipálni magát, a helytelen és illetéktelen befolyások nyomása alól?

S a mi a legcsodálatosabb az egészben, ugyanez a miniszter volt az, ki erdélyi útjában minden ponton a legmelegebben ajánlotta a tisztviselők figyelmébe a jogot, az igazságot, a tárgyilagosságot, a polgárokkal való egyenlő elbánást és szigort, mint a nemzetiségi kérdés megoldásának leghatásosabb eszközeit.

Nagy súly van fektetve a hivatalos gyógyzóban a magyar társadalom hathatós közreműködésére is, – azéra a magyar társadaloméra, mely elszántságával és kitartásáról csak nemrégén is oly óriás eredményeket volt képes előidézni elő a magyar nemzet favára.

De hát hol van az a hajdan erős és törhetetlen magyar társadalom, ugyan hol?

Eltűnt, elveszett, elenyészett és oda lett sok egyebekkel egyetemben ez is a liberális éra ápoló kezei között.

Mindössze csak egy szárított hólyag maradt vissza belőle, melyet hol felfújnak a közigazgatási apparátus segítségével, hol kiszorítják belőle a szuszt, – a szerint a mint a hatalmi érdekpoltika esélyei hozzák magukkal.

Boros-Sebesen fejedelmi parancsszóval leszereltették a nemzetnek a magyar államiság megvédésére irányuló érdeklődését; az egyházpolitika kérdésében pedig országos közvéleménnyé domborították ki a javaslatokkal szemben nyilvánult általános apathiát.

Hogy a balul informált külföld felvilágosítása iránt miféle lépéseket tett a kormány: azt én természetesen nem tudhatom. Annyi azonban egészen bizonyos, hogy a dolog valódi állása még máig sem lett alaposan kifejtve és felvilágosítva az európai közvélemény előtt.

Legjobb bizonyítékot képeznek erre a napokban Budapesten időzött Flourensnek több hírlapíró előtt a román kérdés felől tett nyilatkozatai.

Ami a Hieronymi szerint megszívlelendő igazságos kívánalmakat illeti: ezekre csak az a megjegyzésem van, hogy Hieronymi már annyiféle álláspontot foglalt el a nemzetiségi politika kérdésében, a hányszor felszólalt és nyilatkozott e tárgyban; s hogy eddigelé még mindenik kijelentése desavualva lett, hol saját maga által, hol a miniszterelnök, vagy Tisza Kálmán által s ő mindannyiszor hűségesen megkapitulált a nagyobb tekintélyek és hatalmak előtt, amint illet.

Önkényt következik ezekből, hogy a tisztelt belügyminiszter úr csak a famulus szerepét játssza ott, hol az igazi vezérszerep illetné meg őt; beszédeivel és cselekedeteivel bővebben foglalkozni tehát egészen kárbamenő fáradság lenne.

Nem hiszem, hogy az előrebocsátottak után valaki még azon csalódásban ringassa magát, mintha a nemzetiségi, különösen pedig a román kérdés súlyos bajai a kormány által ajánlott szerekekkel gyökeresen orvosolhatók, meggyógyíthatók lennének.

Hogy az én felfogásom szerint mi módon lehetne legcélszerűsábrban kiegyenlíteni a fenforgó viszályokat, azt ezen munka első részének végén egész határozottsággal megmondottam.

Teljes készséggel be ismerem azonban, hogy az általam javasolt, és felfogásom szerint egyedül helyes megoldásra a mindkét részről fenforgó ingerültség mai állapotában a viszályok aligha kedvezők.

Elkerülhetetlenül szükséges tehát, hogy egész mértékben és minden további halasztás nélkül, reá lépjünk a jogos önvédelem terére addig is, míg a különböző idiómák után futkározó más ajkú polgártársainkat s ezek között különösen román testvéreinket is józanabb meggyözödésre fogja kényszeríteni a szomorú tapasztalás, a keserű csalódás érzete.

Az adott helyzetben nem nehéz kitalálni, hogy a román kérdés bajainak egyik – a nagyobbik – gyökere a román királyságban, a másik – a kisebbik pedig a magyarországi román intelligenciában keresendő.

Az első az értelmi szerző szerepét játssza a procezesszusban; állandólag izgatja, támogatja és anyagilag

is segíti az utóbbit, hogy azt időközönként a magyar állam ellen való fellépésre bírhasssa. Az utóbbi pedig az illetéktelen külbefolyás hatása alatt egymás után hozza színre a törvényellenes tüntetéseket és manifesztációkat, a nélkül, hogy működésében a hatóságok, vagy a közvélemény részéről komoly ellentállásra találna.

Nem hiszem, hogy tévednék, midőn azt állítom, hogy a bajok ezen méreteivel szemben csak úgy állhatunk meg diadalmasan, *ha az állam egész hatalmát és a magyar társadalom összes erőit minden további késedelem nélkül harczba visszük ellenök.*

Az állam Jeladatát képezi különösen es mindenekfelett, hogy a szomszéd román királyságot a mi dolgainkba való beleavatkozástól egyszers mindenkorra eltiltsa és elzárja.

Ha következményeiben nem volna már is olyan szomorú, egyszerűen nevetségesnek kellene jeleznem azon birkatürelmet, melylyel elnézzük, hogy egy 4 és fél millió lelket számláló kis állam miként igyekszik majdnem két évtized óta napról-napra aláaknázni országunk alapjait a nélkül, hogy machinációival szemben eddig elé egyetlen jelentősebb lépést is tettünk volna.

Itt az ideje tehát, hogy a román királyság végrehaláhára alaposan kijózaníttassék utópikus mániájából.

Anglia eddig nem egyszer, hanem százszor is összezúzta volna azon külső országot, mely az ír kérdésbe hasonló módon és eszközökkel mert volna belemarkolni. Pedig az Íreknek sokban igazuk van!

További feladata az államnak, hogy mentőlelőbb oly szervezetet adjon a közigazgatásnak, melyben ez

egészen alkalmassá válik a nemzetiségi mozgalmakban rejlő veszélyek alapos és biztos felismerésére és legyőzésére, s a mely egy célirányos kultúr- és közgazdasági politikával kombinálva ismét az érdekeknek ezerféle nagyobb és apróbb szálaival csatolhassa vissza hozzánk a nemzetiségeket, kiket az utóbbi időben elkövetett bűnös mulasztásainkkal a magyar állami élet közösségéből úgy kultúráikig, mint gazdaságilag kiválni engedtünk.

Nem szándékom bővebben részletezni ezúttal azon feladatokat, melyeknek betöltésére az állam van hivatva a nemzetiségi kérdésben.

Csak annyit akarok megjegyezni még, hogy az állami faktoroknak működése csak úgy lehet sikeres az ügyre nézve, ha azokat a magyar társadalom is erőteljesen támogatja s ha a társadalom ezen támogatáson felül még azon hivatását is lelkiismeretesen betölti, mely kizárólag az ő vállaira nehezedik az ország nem magyar nemzetiségű polgáraival szemben.

De hát számíthatunk-e arra ma, hogy mind a két faktor lelkiismeretesen és öszhangzatosan megfeleljen a rája háruló köteleességeknek?

Aligha, mert míg egyfelől összedugott kezekkel vagyunk kénytelenek szemlélni, hogy miként alakul meg és szaporodik napról-napra a Coriolán tábora Bukarestben: másfelől azt látjuk, hogy a készülődő veszedelemmel szemben a consul (a miniszterelnök) lefegyverzi és szétszórja a köztársaság megvédésére hivatott katonaságot; s ahelyett hogy ellenállásra gondolna, azon tanácskozik a szenátorokkal (a miniszterekkel), hogy mily úton-módon javíthatnák ki az

egyházpolitikai vihar által megrongált kapitoliumnak (aszabadelvü pártnak) rozoga épületét legalább annyira, hogy még ideig-óráig menhelyet laláihassanak benne maguknak.

És a polgárok?

A polgárok meg-megjelennek ugyan most is a fórumon, de nem azért, hogy szembeszállni készüljenek az ellenséges invázióval.

Oh nem!

A legtöbben közülök keresni látszanak valamit, és pedig:

A gróf hercegi czímet vagy egy kis aranygyapját, a báró belső' titkos tanácsosságot vagy intendánságot, az apró vállalkozóból felhízott nábob báróságot, a nemes kamarási méltóságot, a kiérdemült uzsorás nemességet, a főispán szt. István-rendet vagy valami társulati elnökséget, az alispán királyi tanácsosságot vagy Iíi-ad osztályú vas-korona-rendet; a képviselő új mandátumot, főispánságot, viczinális vasutat, bank-tanácsosságot, miniszteri vagy bírósági hivatalt; a stréber mindent, a mi csak kapható, le egészen a vöröskereszt- és jószivegyleti jelvényekig; a tisztviselő miniszteri kegyet és előléptetést; a pap egy kis egyházpolitikai kárpótlást; a tanár és tanító fizetés-javítást; a pénztőzsér jövedelmező vállalatokat; a bankdirektor és börzespekuláns egy parányi kabinet-titkocskát, és a szegény- választó a maga módja szerint egy kevés pénzt vagy bort, s ha ez nem csöppen, legalább egy kupicza pálinkát.

És ezalatt a szemfüles Jugurtha napról-napra növekedik isteni félelemben és az emberek szeretetében. Az arany pedig .... az arany már is rakáson hever a magyar királyi pénzügyminisztérium pinczehelyiségeiben.

TARTALOM.

ELSŐ RÉSZ.

A román kérdés.

	Oldal
Bevezetés	1
A román kérdés keletkezése	3
A román kérdés fejlődése és alakzatai	7
A román kérdés jogcíme	25
Román nemzetiségi sérelmek	30
A román kérdés megoldása	42

MÁSODIK RÉSZ.

A magyar nemzetiségi politika.

	Oldal
Nemzetiségi politikánk 1848-ig	46
Nemzetiségi politikánk 1845-től 1868-ig	53
Nemzetiségi politikánk 1863-tól 1891-ig	65
Mai nemzetiségi politikánk	72
Befejezés	89